

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Радоје Домановић

МРТВО МОРЕ

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање или брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригиналno издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Радоје Домановић

Мртво море

Садржај

СТРАДИЈА	2
ВОЂА.....	62
МРТВО МОРЕ	73
ДАНГА.....	97

МРТВО МОРЕ

СТРАДИЈА

У

једној старој књизи читао сам чудну причу; а враг би га знао откуд

мени та књига из неког смешног времена у коме је било много слободоумних закона, а нимало слободе; држали се говори и писале књиге о привреди, а нико ништа није сејао; цела земља претрпана моралним поукама, а морала није било; у свакој кући пун таван логика, ал' памети није било; на сваком кораку говорило се о штедњи и благостању земље, а расипало се на све стране, а сваки зеленаш и нитков могао је себи купити за неколико гроша титулу: „велики народни родољуб“.

Писац те чудне приче, путник бележака (шта ли му је тај састав, строго узев, по литерарним облицима, не знам ни сам, а нисам хтео ни стручњаке питати, јер би и они, без сваке сумње, по утврђеном нашем српском обичају, упутили тај предмет на мишљење општој седници Касационог суда. Узгред буди речено, то је леп обичај. Поставе се луди који морају мислити по званичној дужности, па квит посла, и сви остали сербес)... Елем, писац те чудне приче, односно путних бележака, овако почиње:

„Педесет година свога живота провео сам само у путовању по свету. Видео сам много градова, много села, много земаља, многе луде и народе, али ме ништа толико није зачудило као једно мало племе, у једном дивном, питомом пределу. Ја ћу вам причати о том срећном племену, иако унапред знам да ми нико живи неће веровати, ни сада Нити икад после моје смрти, ако коме дође ово до руку те ушчита...“

Шерет неки чича, те ме баш тим својим почетком нагна да ствар прочитам до краја, а кад сам већ прочитао, хоћу да препричам и другима. да не бисте сматрали да вас овим наговарам на читање, ево одмах, у самом почетку, најискреније изјављујем да није вредно читати, и да чича (тај писац, шта ли је?) лаже све што је причао; али, за дивно чудо, ја лично верујем у ту његову лаж као у највећу истину.

Ево како он даље прича.

Пре читавог века мој је отац тешко рањен и заробљен у рату, а затим одведен у туђину из своје домовине, где се опет ожени девојком робинjom, својом земљакињом. У Том браку добије мене, а кад ми беше једва девет година, он умре. Он ми много причаше о својој постојбини, о јунацима и великим карактерима којима кипти наша земља, о великом родољубљу и о крравим ратовима за слободу, о врлинама и поштењу, о великом пожртвовању за спас земље, где се све, па и живот, прилаже на олтар отаџбине. Причаше ми славну и витешку прошлост нашег народа, а на самрти остави ми аманет: „Синко, мени смрт не даде да умрем у мојој милој отаџбини, судба

ми не даде да ми кости прими она света земља коју сам крвљу својом натапао да би слободна могла бити. Несрећна судбина моја не даде ми да ме, пре него очи склопим, огреју зраци слободе у мојој милој постојбини. Али, проста крв моја, јер ће ти зраци слободе обасјати тебе, сине мој; обасјаће вас, децу нашу. Пођи, синко, пољуби ту свету земљу кад ногом ступиш на њу, иди и воли је, а знај да су велика дела намењена тој витешкој земљи и нашем народу; иди и, на понос оца свога, на добро употреби слободу, а не заборави да је ту земљу оросила и моја крв, крв оца твога, као што је вековима росила племенита крв витешких и славних прадедова твојих....,

Код тих речи отац ме загрли и пољуби, и његове сузе покапаше по моме челу.

— Пођи, синко, нек ти Бог...

С том недовршеном реченицом издахну мој добри отац.

Није прошло ни месец дана по смрти његовој, а ја се с торбом о рамену и штапом у руци кренем у бели свет да тражим своју славну домовину.

Педесет година сам путовао по туђини, по широком свету, али не наиђох нигде на земљу ни налик оној витешкој земљи о којој ми толико пута отац причаше.

Али, тражећи домовину моју, наиђем на интересантну земљу и луде, о чему ћу вам, ево, причати.

Дан летњи. Сунце припекло да мозак проври, од силне запаре чисто осећам вртоглавицу; нешто ми зуји у ушима, жеђ да ме умори, а поглед уморан, те једва гледам. Зној ме свега облио, па се по зноју залепила путна прашина; одело ми прашљиво и већ поабано. Идем уморан, изнемогао, док одједном угледам преда мном, на пола часа хода, где се бели град што га две реке запљускују. Као да осетих нову снагу, заборавим умор и клонулост, па пожурим у правцу том граду. Стигнем до обале. Две велике реке мирно протичу и умивају својом водом градске бедеме.

Сетим се да ми је отац нешто причао о једном чувеном граду где су наши пролили силну крв, а као кроза сан се опомињем како ми је говорио да баш тако некако и лежи где две реке теку крај њега.

Срце ми јако закуца од узбуђења; скинем капу, и ветар баш од гора те земље пирну и расхлади ми знојаво чело. Подигох очи небу, клекох на колена, и кроз сузе узвикнем:

„Боже велики! умудри ме, послушај молитву сирочета које се потуца по широком свету тражећи домовину своју, тражећи постојбину оца свога!...“ — Ветрић и дале пири с плавих планина које се виде тамо у даљини, а небо ћути.

„Кажи ми, ти мили ветре што дуваш од тих плавих гора, јесу ли то горе домовине моје? Реците ми ви, реке миле, да ли са тих гордых зидина поносног града спирате крв предака мојих?“ — Све немо, све ћути, а мени као да нека слатка слутња, неки тајни глас вели:

„То је земља коју толико тражиш!“

Наједаред, трже ме неки шум. Крај обале, мало даље од мене, угледам неког рибара. Чамац му уз обалу, а он крпи мреже. Занет слатким осећањем, нисам га пре приметио. Приђем томе човеку и назовем му бога.

Он ме погледа ћутећи, па одмах скиде поглед с мене и продужи свој посао.

— Која је ово земља преко воде тамо што се види? — упитам, а сав треперим од нестрпљења шта ће одговорити.

Онај слеже раменима и рашири руке у знак чуђења, погледа ме и процеди кроз зубе:

— Јест, то је заиста нека земља.

— Како се зове? — упитам.

— То не знам. Видим да има тамо нека земља, ал' нисам питао како се зове.

— А одакле си ти? — питам.

— Па, ето, ту ми је за једно пола часа кућа. Ту сам се и родио.

„Чудновато, то онда није земља мојих предака, моја домовина“ — помислим, а гласно запитам:

— Па зар ти баш ништа не знаш о тој земљи? Зар ни по чему није чувена?

Рибар се замисли, пусти мрежу из руку, па као да се нечег сећа. После дугог ћутања рече:

— Кажу да има у Тој земљи доста свиња.

— Зар је само због свиња чувена та земља? — упитам зачуђено.

— Па има и будалаштина много, ал' то мене слабо занима! — рече онај хладнокрвно, и узе опет крпити мреже.

Беше ми нејасан тај одговор, те га наново запитам:

— Какве будалаштине?

— Свакојаке — одговори овај с неком досадом, и зену равнодушно.

— дакле, свиње и будалаштине?! Ни о чему другом ниси више слушао?...

— Сем свиња, веле да имају много министара, које у пензији, које на расположењу, али њих не извозе на страну. Извозе само свиње.

Помислим да рибар збија шалу са мном, те планем:

— Та шта ти мени којешта причаш, ваљда мислиш да сам луд?!

— Плати ми да те превезем тамо на другу обалу, па иди види чега тамо има. Ја ти говорим што сам од других чуо. Нити сам ја тамо био, нити знам све то поуздано.

„То већ није земља мојих славних предака, јер она је чувена јунацима, великим делима и сјајном прошлошћу“ — помислим, али ме рибар чудним одговорима на моја питања заинтересова, те се решим да и ту земљу видим, кад сам већ толике друге видео и обишао. Погодим се с њим и седнем у чамац.

Рибар довесла до обале, прими новац по погодби и, пошто ја изађох на обалу, он одвесла натраг.

Уза саму обалу, мало даље, улево од места где сам изишао, приметим грдну велику мермерну пирамиду и на њој урезана златна слова. Приђем радознано ближе мислећи да ћу још ту прочитати имена славних јунака о којима ми отац причаше. Кад тамо, какво изненађење! На мермеру урезане речи:

„Довде се на север простире земља славног и срећног народа коме је велики Бог подарио велику, ретку срећу да се у његовом језику, потпуно правилно граматички, на понос земље и народа, к пред и увек претвара у ц.“

Прочитам једанпут, двапут, никако да се приберем од чуда шта све то има да значи. Што је још најчудније за мене, речи су исписане мојим матерњим језиком.

„Јест, то је језик којим је говорио и мој отац, и његови стари, и ја, али није та земља; он ми је причао о сасвим другој земљи.“ Буни ме што је исти језик, али помислим да то могу бити два далека народа, једног порекла, братска, иста, који имају један језик, али и не знају један за другог. Мало-помало преста чуђење, па се и ја почех осећати поносан што је случајно и мој матерњи језик исти такав, и баш са том истом красном особином.

Прођем тврђаву и упутим се улицом што води у град да се где у хотелу одморим од дуга пута и да потом потражим рада како бих од те зараде могао дале продужити пут и тражити своју домовину.

Нисам пошао ни неколико корака, док одједном а око мене се, као око каквог чудовишта, поче са свију страна скупљати свет. И старо и младо, и мушко и женско, гуши се, пропиње, гура, тиска да ме што боље види. Напослетку се накупи толико света да се закрчи улица и сваки саобраћај.

Гледа мене свет с чуђењем, а и мене тај непознати свет задиви. Кога год погледам, украшен орденима и лентама. Ретко ко од сиромашнијих носи један орден

или два, иначе је сваки толико начичкан да му се ни одело не види. Понеки их толико имају да не могу ни да носе све о себи, већ вуку колица за собом и у њима пуно ордена за разне заслуге, звезда, лента и каквих не одликовања.

Једва сам могао корачати кроз ту масу славних луди што ме окружују и гуше се ко ће се прогурати ближе мени. Чак се неки и завадише око тога, а чули се и прекори онима што су дуго уз мене.

— Па нагледали сте се, ваљда, већ једном; пустите сад мало и нас да видимо.

Ко год приђе мени, одмах журно ступа у разговор да га не би ко потискао.

Већ ми досадише иста те иста питања са чуђењем:

— Одакле си?... Зар немаш ниједан орден?...

— Немам.

— Колико ти је година?

— Шесет.

— Па још ниједан орден?!

— Ниједан.

Повикаше гласови кроз масу, као оно на вашару кад се чудовишта приказују.

— Чујте луди: човек од шесет година без и једног јединог ордена!

Гушање, граја, врева, тискање све јаче и јаче, а из свију улица се свет згрће и наваљује да продре кроз масу да ме види. Најзад дође и до боја, те се умеша и полиција да уведе ред.

и ја сам њих, пре него што се почеше тући, надоват, овог-оног распитивао о заслугама због којих су одликовани.

Један ми рече да га је његов министар одликовао за ретке заслуге и пожртвовања према отаџбини, јер је руковао многим државним новцем пуну годину дана, а у каси је, при прегледу, нађено само две хиљаде динара мање него што треба да буде. „Право је“, говорило се, „јер је могао све упропастити, али му племенитост и родољубље није дало да то учини.“

Један је одликован што је месец дана био чувар неких државних магацина и магацин није изгорео.

Један је опет одликован што је први приметио и констатовао да се реч књижа врло интересно свршује на а, а почиње са к.

Једна куварица је одликована што је за пет година службе у богатој кући украла само неколико сребрних и златних ствари.

Један је опет одликован што се после учињеног великог дефицита није убио, по глумом дотадашњем шаблону, већ је дрско узвикнуо пред судом:

— Ја сам назоре и идеје своје у дело привео, такви су моји погледи на свет, а ви ми судите. Ево ме! (Ту се лупио у груди, коракнуо један корак напред). Тај је, мислим, добио орден за грађанску кураж. (И право је!)

Један чича добио је орден што је остарио и што није умро.

Један је одликован што се обогатио за непуно пола године лиферијући држави лоше жито и још вазда других ствари.

Један богати наследник одликован је што није упропастио очевину и што је приложио на добротворне цељи пет динара.

Ко би све и попамтио! Од сваког сам само за по једно његово одликовање запамтио, а већ све изређати било би немогућно.

Елем, када већ дође до кавге и боја, умеша се полиција, узеше пандури разгонити светину, а један кмет, шта ли је, нареди да се дотера затворен фијакер. Метнуше ме у фијакер, око кога беху наоружани пандури да одбијају свет. Онај седе са мном и одведе ме некуд, а са свију страна јури за колима светина.

Кола се зауставише пред једном пространом, ониском, а запуштеном кућом.

— Где смо сад ово? — упитам онога кмета (бар ја га тако зовем), што је набавио кола, а и он са мном сео унутра.

— То је наша Полиција.

Кад изиђем из кола, видим двојицу где се туку пред самим вратима Полиције. Пандури околито стоје и посматрају борбу, а и шеф полиције и сви остали чиновници са задовољством гледају.

— Што се туку? — питам.

— Па наредба је таква да се сви шкандали врше ту, пред очима полиције; јер, знате како је! Где би шеф и остали чиновници кланцали по буџацама. Овако је лакше за нас, и прегледније. Завади се двоје и, ако хоће да се туку, дођу ту. Оне што су правили шкандале доле на улици, на ненадлежном месту, морамо казнити.

Господин шеф, дебео неки човек, проседих бркова, подбријан, са подваљком испод округле браде, кад ме виде, умало од чуда не паде у несвест.

— Одакле си, побогу, човече?!... — изговори пошто се прибра од чуда, и рашири руке, а узе ме са свију страна посматрати.

Онај што је дошао прошапута нешто с њим, ваљда му реферисао шта се све догодило. Шеф се намршти и опором ме упита:

— Одакле си, говори!

Узех му ја све потанко причати ко сам, и откуда сам, и куда идем, док он нешто постаде нервозан, па викну:

— Добро, добро, остави те своје лудорије, него, што је главно, кажи ти мени како си смео такав ићи улицом усред бела дана?

Ја стадох гледати низа се и око себе да ли није шта необично на мени, али ништа не приметих. Тако сам прошао кроз толики свет и нико ме нигде није узимао на одговор.

— Што не лајеш? — викну онај учтиво, као што се уопште, према распису, понаша полиција у тој земљи, а приметио сам како дрхти од љутине. — Ја ћу тебе у затвор, јер ти си изазвао толике шкандале на ненадлежном месту и узнемирио цео град твојом глупошћу.

— Ништа не разумем, господине. Чиме сам могао учинити толико зла? — приметим у страху.

— Остарио си, а не знаш ни оно што знају и мала деца по улици... Питам ја тебе, још једном, како си тако могао проћи улицом и изазвати nerede, и то још на ненадлежном месту?

— Ја сам исправан.

— Ти си луд, тако матор... Исправан... а камо ти одличја?

— Немам.

— Лажеш, матора кујо!

— Немам, тако ми бога!

— Ниједан?

— Ниједан!

— Колико ти је година?

— Шесет.

— Зар за шесет година ниједан орден? Па где си ти живео? На Месецу, где ли?

Ниједан немам, тако ми свега на свету! — узех се клети.

Шеф се запањи од чуда. Зину, разрогачи очи, загледа се у мене, па ни речи да проговори.

Кад се мало поврну од чуда, нареди млађима да што пре донесу десетак ордена.

Из побочне собе одмах донеше ваздан разних ордена, звезда, ленти, ордена о врату што се носе, и ваздан медаља.

Шеф нареди те ми на брзу руку метуше две-три звезде, једну ленту; три-четири ордена обесише ми о врат, неколико прикачише на капут а, сем тога, дометнуше још дваестак разних медаља и споменица.

— Тако, брате! — узвикну шеф задовољан што је измислио начин да спречи даље шкандале. — Тако, — додаде затим — сад мало личи на обична човека, а онако ми узбунио цео град, упао као какво чудовиште... А ти ваљда ниси ни знао да је данас још и свечаност? — заврши питањем обротив се мени.

— Нисам.

— Чудновато! — рече он мало увређен, поћута, па ће рећи:

— Пре пет година, на данашњи дан, ождебљен је мој коњ што га сад редовно јашем, и данас пре подне примао сам честитања од најотменијих грађана; а довече ће мог коња провести око девет часова с бакљадама кроз улице, и затим ће бити игранка у првом хотелу, где имају приступа најотменији грађани.

Сад се ја хтедох запањити од чуда, али, да он не би приметио, приберем се и приђем, те му и ја честитам речима:

— Извините што нисам знао за тај ваш свечани дан, и веома жалим што вам нисам могао у одређено време честитати; али, ево, то сада чиним.

Он ми од свег срца захвали на искреним осећањима која гајим према његовом верном коњу и одмах нареди да се донесе послужење.

Послужише ме вином и колачима, и ја се поздравим са шефом и пођем с једним пандуром, кога ми даде да ме одведе у гостионицу, украшен звездама и орденима, те сам могао мирно ићи улицом без граје и гужве од светине, што би морало бити да сам онако без одличја пошао.

Онај ме пандур одведе у гостионицу „Код миле нам напаћене отаџбине“. Гостионичар ми одреди једну собу, те уђем да се одморим. Једва сам чекао да останем сам и да се приберем од чудних утисака које ова земља на први мах учини на мене.

Тек што сам затворио врата за собом, скинуо са себе оно силно ордење и сео уморан и ломан да данем душом, а зачух куцање на вратима.

— Напред! — рекох, а и шта сам знао друго.

у собу уђе господски одевен човек с наочарима на носу. (А већ и да не помињем непрестано, треба имати на уму да је сваки, ко мање, ко више, претрпан орденима. Кад сам ишао хотелу с оним пандуром, морам и то напоменути, видео сам где вуку у затвор једног што је украо ципеле у некој радњи, а и њему о врату орден. „Какав му је оно орден?“ — упитам пандура. — „Оно је орден за заслуге на просветном и културном пољу!“ — одговори он озбиљно и хладно. „Какве су то заслуге?“ — „Па он је, знате, био кочијаш код бившег министра просвете. Даровит кочијаш!“ — одговорио је пандур). Дакле, уђе човек с наочарима на носу, поклони се дубоко, — што и ја, разуме се, урадим, — и представи се као виши чиновник из министарства за спољне односе земаљске.

— Драго ми је! — рекох изненађен овом неочекиваном високом посетом.

— Ви сте први пут сада у нашој земљи, господине? — упита ме.

— Први пут.

— Ви сте странац?

— Странац.

— Дошли сте нам као поручени, верујте! — узвикну тај виши чиновник одушевљено.

Мене то још више збуди.

— Имамо једно упражњено место за конзула. Ту бисте, што је главно, имали добру плату и добре додатке на репрезентацију, што бисте ви, разуме се, трошили на своје личне ствари. Ви сте стар, искусан човек, а дужност вам је лака: пропагација наше народне идеје у крајевима где живи наш народ под туђинском управом... Таман сте дошли као да смо вам поручили; већ више од месец дана како се мучимо тражећи погодну личност за ту важну тачку. За остала места имамо, дао бог, странце. Имамо Јевреје, Грке, Цинцаре (отуд они?!)... А које сте ви народности, ако смем питати?

— Па, ја, управо, како да вам кажем, и сам још не знам!... — рекох застиђен, и таман да отпочнем причати своју тужну породичну историју, док ме он прекиде, плеснувши одушевљено дланом о длан и заигра по соби од радости.

— Прекрасно, прекрасно!... Никад боље!... Ви ћете тек моћи савесно вршити овако светао задатак. Одмах идем министру, а за неколико дана можете поћи на пут! — изговори виши чиновник ван себе од радости и одјуре да саопшти своме министру важно откриће.

Таман он оде, а ја седох и зароних главу међу руке. Никако не могу да верујем да је све ово истина што сам досад видео у овој земљи, док опет неко закуца на врата.

— Напред!

у собу уђе опет неки други елегантно одевен господин и представи се опет као виши чиновник неког министарства. Рече ми да по налогу господина министра долази мени важним послом; а ја на то изразим своје необично задовољство и срећу због такве почасти.

— Ви сте странац?

— Странац.

Он ме погледа с решпектом, понизно се поклони до земље, и таман да отпочне говорити, а ја га прекидох речима:

— Молим вас, господине, реците ми како се зове ова ваша земља?

— Нисте знали?! — узвикну онај, и погледа ме с још већим решпектом и понизношћу.

— Стрџдија! — додаде и стукну преда мном мало назад.

„Чудан случај да се тако звала и она узвишена, витешка земља предака мојих!“ — помислих у себи, али њему ништа не рекох, већ га упитам:

— Чиме вас могу служити, поштовани господине?

— Основано је ново звање управника државних добара, па сам слободан да вас у име господина министра умолим да се примите тога високог и патриотског положаја... Ви сте, на сваки начин, бивали већ неколико пута до сада министар?

— Нисам никада.

— Никад!... — узвикну он забезекнуто од чуда. — Онда на каквом високом положају, са неколико плата?

— Никад.

Виши чиновник као да онеме од чуда. Не знајући шта дале да предузме у том јединственом случају, извини се што ме је узнемирио, рече да ће о томе нашем разговору извести господина министра, и оде.

Сутрадан су већ све новине писале о мени. У једнима беше белешка:

„Чуго од човека. У нашем месту већ се од јуче бави један странац, коме је сада шесет година, а није никад за то време био министар, нити је и једним орденом одликован, па чак никад није имао ниједну државну службу, нити икад примао плату. Заиста, јединствен случај у свету. Како смо сазнали, то чудо од човека одсело је у хотелу 'Код миле нам напаћене отаџбине'. Многи су га јуче посетили и тврде да се нимало не разликује од осталих људи. Ми ћемо се постарати да о овом загонетном бићу дознамо шта детаљније из његова живота, што ће на сваки начин морати бити од великог интереса по наше поштоване читаоце а, по могућству, гледаћемо да донесемо и његову слику у нашем листу.“

Друге су новине отприлике то исто саопштавале, са оваквим додатком:

„Сем тога, дознали смо с поуздане стране да тај чудни човек долази још и важном политичком мисијом.“

Владин лист, опет, учтиво демантује те гласове овако:

„Глупави опозициони листови, у својој шашавости, измишљају разне неистине и протурају кроза свет обеспокојавајуће гласове како је у нашу земљу допутовао неки странац од својих шесет година који, како ти зврндови веле, није никад био ни министар, ни чиновник, нити има ма каквог одличја. Овакве немогућности и кроз невероватне ствари могу само замислити и у злој намери протурати скучени, бедни и излапели мозгови сарадника опозиционе штампе; али им тај метак неће упалити, јер, хвала богу, ево већ недељу дана откако је овај кабинет дошао на владу, а положај му ниједанпут није био уздрман, као што то желе глупаци из опозиције.“

Око хотела где сам одсео, после ових чланчића по новинама, поче се окупљати свет. Стану, гледају, блену, па једни одлазе, други дођу, и тако у свако доба стоји око хотела велика рула, а кроз њу се мотљају продавци листова и књижица, и деру се у сав глас:

Нов роман: „Чудан човек“, свеска прва! —

Нова књига: „Доживљаји једног старца без ордена!“ —

Још је вазда било таквих књижица.

Чак је и једна меана истакла фирму: „Код чуда од човека“, а на великој табли насликан човек без одликовања. Свет се почео окупљати око тог чудовишта, и полиција, наравно, шта ће, куда ће, у интересу јавног морала, забрани тако саблажњиву слику.

Сутрадан сам морао променити хотел. Кад сам улицом ишао, морао сам ићи пристojно, бар са неколико ордена, те тако нико не обраћаше пажњу на мене.

Као човек странац имао сам могућности да се одмах познам са виђеним личностима и министрима и да се брзо посветим свима државним тајнама.

Убрзо сам имао част такође да посетим све министре у њиховим кабинетима.

Прво одем министру иностраних односа. Баш у тај мах кад ја наиђох у ходник, где беше доста њих ради да изиђу пред министра, а момак објави вичући на сав глас:

— Господин министар не може примати никога, јер је прилегао на диван да мало проспава!

Публика се разиђе, а ја приђем момку с речима:

— Ако је могуће, јавите господину министру да један странац жели њему.

Момак се, чим чу реч „странац“, учтиво поклони и уђе у министров кабинет.

Наједаред се отворише двокрилна врата и на њих се појави дежмекаст, пуначак, омален човек, поклони се с осмехом и доста глупо, и позва ме лично унутра.

Министар ме приведе једној фотељи и намести да седнем, а он седе према мени, пребаци ногу преко ноге, поглади се задовољно по облом трбуху, и започе разговор:

— Баш се радујем, господине, што сте ме посетили, а ја сам већ слушао много о вама... Ја, знате, хтедох да легнем да мало проспавам... Шта би' друго?... Немам посла, па од дуга времена просто не знам шта ћу.

— У каквим сте односима са суседним земљама, ако смем питати, господине министре?

— Е, како да вам кажем?... Добро, добро, на сваки начин... Право да вам кажем, ја нешто нисам о томе ни имао прилике да размишљам; али, ценећи по свему, врло добро, врло добро... Није нам се ништа зла догодило, сем што су нам затворили на северу извоз свиња, а на југу упадају и пљачкају по нашим селима. Анути из суседне земље... Но то није ништа... То су ситнице.

— Штета је за тај извоз свиња. Чујем да их много имате у земљи, — приметим учтиво.

— Има, хвала богу, има их доста, али свеједно; појешће се овде те свиње, још ће бити јевтиније; а најзад, шта би било кад не бисмо ни имали свиња?! Морало би се опет живети! — одговори ми равнодушно.

У даљем разговору причао ми је како је изучавао шумарство, а сада радо чита чланке о сточарству; и како мисли да набави неколико крава и да гаји телад, јер ту може да су добри приходи.

— На ком језику највише читате? — упитам.

— Па, на нашем језику. Ја други језик не волим, и нисам хтео ниједан учити. А није ми се ни указивала потреба за знањем страног језика. Нарочито на овом положају, то ми није потребно; а ако би искрсла таква прилика, лако је поручити стручњака са стране.

— Сасвим тако! — одобрим му тако духовите, оригиналне мисли, не знајући ни сам шта бих друго могао чинити.

— Збиља, волите ли пастрмке? — упита ме после извесног ћутања.

— Нисам их никад јео.

— Штета, то је врло фина риба. Управо специјалитет. Јуче сам добио од једног пријатеља неколико комада. Ванредно добра ствар...

Пошто још неко време поразговарасмо тако о важним стварима, извиним се господину министру што сам га својом посетом узнемирио можда у важном државном послу, поздравим се с њим, и пођем.

Он ме љубазно испрати до врата.

Сутрадан сам посетио министра полиције.

Пред министарством маса наоружаних момака намрштена израза, чисто зловољни што већ два-три дана како нису тукли грађане, као што је то обичај у тој строго уставној земљи.

Ходници и чекаоница препуни света што жели пред министра.

Кога све ту нема! Неки су елегантно одевени, са цилиндером на глави, неки опет подрпани и поцепани, једни опет у некаквим шареним униформама, са сабљама о бедрици.

Нисам се хтео одмах јављати министру, желећи да се мало поразговарам с тим разноврсним лудима.

Прво ступих у разговор с једним отменим младим господином, и он ми рече да је дошао тражити државну службу у полицији.

— Ви сте, изгледа, школован човек; сигурно ћете добити одмах државну службу? — упитам.

Млади човек презну од тог мог питања и бојажљиво се окрете око себе да се увери да ли је ко чуо и обратио пажњу на моје питање. Кад виде да су остали сви заузети један с другим у своје разговоре, претресајући своје невоље, одахну, а затим ми главом даде знак да говорим лакше и опрезно ме повуче за рукав да станемо мало у страну, даље од осталих.

— И ви сте дошли да тражите службу? — упита ме он.

— Не, ја сам странац, путник. Рад сам да говорим с министром.

— Зато ви тако гласно велите да ћу као школован одмах добити државну службу! — рече он шапатом.

— Зар се не сме то рећи?

— Сме, али би мени шкодило.

— Како шкодило, зашто?

— Зато што се у овој струци, овде у нашој земљи, не трпе школовани људи. Ја сам доктор права, али то кријем и не смем ником рећи: јер кад би министар дознао, не бих добио службу. Један мој друг, такође школован, морао је, да би добио службу, поднети уверење како никад ништа није учио, нити мисли ишта учити, па је добио службу, и то одмах добар положај.

Још сам с неколицином разговарао, а између осталих и с једним униформисаним чиновником, који ми се пожали да још није добио класу, а створио је кривице за велеиздају петорици луди који припадају опозицији.

Ја сам га тешио због такве страшне неправде која се чини према њему.

Затим сам разговарао са једним богатим трговцем, који ми причаше много из своје прошлости; а од свега тога сам запамтио само како је пре неколико година држао

први хотел у некој паланци и како је страдао због политике, јер је оштећен са неколико стотина динара; али је одмах после месец дана, кад дођоше на владу његови луди, добио добре лифериције на којима је зарадио велики капитал.

— У том — вели он — паде кабинет.

— Па сте опет страдали?

— Не, повукао сам се с политичког пола. Додуше, у почетку сам помагао наш политички лист новцем, али нисам ишао на гласање, нити се јаче истицао у политици. Од мене је доста и то. Други нису ни толико чинили... А и уморила ме политика. Шта ће човек да се ломи целог века! Сад сам дошао господину министру да га молим да ме о идућим изборима изабере народ за народног посланика.

— Па то ваљда народ бира?

— Па, како да вам кажем?... Јест, оно бира народ, тако је по уставу; али обично буде изабран онај кога полиција хоће.

Кад сам се тако наразговарао с публиком, приђем момку и рекох му:

Желим да изиђем пред господина министра.

Момак ме погледа намрштено, гордо, с неким презрењем, па ће рећи:

— Чекај! Видиш колико ту луди чека?!

— Ја сам странац, путник, и не могу одлагати — рекох учтиво и поклоним се пред момком.

Реч странац имала је утицаја, и момак одмах као смушен јурну у министрову канцеларију.

Министар ме одмах прими љубазно и понуди да седнем, пошто се већ пре тога, разуме се, кажем ко сам и како се зovem.

Министар, протегљаст, сув човек, са грубим, суровим изразом лица, које одбија од себе, иако се он трудио да буде што љубазнији.

— Па како вам се допада овде код нас, господине? — упита ме министар смешећи се хладно, преко срца.

Ја се изразим најласкавије о земљи и народу, и додам:

— А нарочито могу честитати овој дивној земљи на мудрој и паметној управи. Не знам, просто, чему човек пре да се диви!

— Тхе, могло би и боље бити, али ми се трудимо колико можемо! — рече поношљиво, задовољан мојим комплиментом.

— Не, не, господине министре, без ласкања, боље се не да пожелети. Народ је, видим, врло задовољан и срећан. За ово неколико дана било је већ толико светковина и парада! — рекох.

— Тако је, али у томе народном расположењу има нешто моје заслуге, што сам успео да у устав, сем свих слобода које су дате народу и потпуно ујемчене, унесем још и ово:

„Сваки грађанин земље Страдије мора бити расположен и весео и с радошћу поздрављати многобројним депутацијама и депешама сваки важан догађај и сваки поступак владе.“

— Знам, али како се, господине министре, то може извести? — упитам.

— Врло лако, јер се сваки мора покоравати законима земаљским! — одговори министар и направи лице важно, достојанствено.

— Лепо, — приметим — али ако то буде каква неповољна ствар по народ и његове интересе, као и по интерес земље? Ето, као на пример, јуче сам дознао од господина министра председника да је затворен на северу извоз свиња; а тиме ће земља, како изгледа, претрпети грдну штету.

— Тако је, али то је морало бити; па опет ће зато данас-сутра већ стићи толике депутације из свих крајева Страдије и честитати министру председнику на тако мудром и тактичном вођењу политике са том суседном и пријатељском земљом! — рече министар одушевљено.

— То је прекрасно, и такво мудро уређење може се само пожелети, а слободан сам и ја да вам као странац искрено честитам на том генијалном закону, који је постао вашом заслугом, а који је усређио земљу и сузбио све бриге и невоље.

— За сваки случај, ако би народ баш нешто и заборавио да врши своју обавезу према закону, то сам ја већ, предвиђајући и тај најгори случај, послао пре три дана поверљив распис свима полицијским властима у земљи и строго им препоручио да народ поводом тог случаја долази у што већем броју и честита министру председнику.

— А ако се кроз који дан отвори извоз свиња, шта онда мислите? — упитам учтиво и радознало.

— Ништа простије: пошаљем други поверљив распис, у коме ћу опет тако исто наредити полицији да поради да народ опет у што већем броју долази на честитање. То тако мора ићи у почетку потешко, али ће се народ постепено навићи, па ће долазити и сам.

— Тако је, имате право! — рекох изненађен овим одговором министровим.

— Све може да се учини, господине, само кад се хоће, и кад има слоге. Ми у кабинету помажемо један другог да би се наредба сваког члана владе најтачније вршила. Ето, видите, данас ми је министар просвете послао један свој распис да га и ја потпомогнем и наредим свима полицијским органима у подручном ми министарству да се строго придржавају тога расписа министра просвете.

— Нека важна ствар, ако смем питати!

— Врло важна. Управо неодложна; и ја сам учинио потребне кораке. Ево, видите рече и пружи ми у руку табак хартије.

Узех читати:

„Увиђа се како се којим даном све више и више почиње кварити језик у нашем народу, и да чак неки грађани толико далеко терају те су, заборављајући одредбу законску која гласи: 'Народни језик ниједан грађанин не сме кварити, нити извртати ред речи у реченици и употребљавати поједине облике противно прописаним и утврђеним правилима које прописује нарочити одбор граматичара', почели чак и реч гнев, на жалост, дрско, и без икаква зазора, изговарати гњев. да се и у будуће не би дешавале овакве немиле појаве, које могу бити од врло крупних злих последица по нашу милу отаџбину, то вам наређујем да силом власти заштитите реч гнев, коју су тако унаказили, и да строго по закону казните сваког оног који би, било ову, или другу реч, било граматички облик речи, својевољно мењао, не пазећи на јасне одредбе законске.“

— Па зар се ово кажњава? — упитам пренеражен од чуда.

— Разуме се, јер то је већ крупнија ствар. За овакав случај казни се кривац, ако се његова погрешка докаже сведоцима, од десет до петнаест дана затвора!

Министар поћута мало, па продужи:

— О овоме треба да размислите, господине! Тај закон, којим имамо права да кажњавамо сваког ако неправилно употребљава речи и прави граматичке погрешке, има неоцењиве вредности још и са финансијског и политичког гледишта. Размислите, па ћете доћи до правилног гледишта на целу ствар!

Покушавам да се удубим у мисли, али никаква паметна идеја да ми дође на ум. Што сам више мислио, све сам мање разумевао смисао министрових речи, све сам, управо, мање знао о чему мислим. Док сам се ја мучио тим безуспешним покушајем да мислим о том чудном закону у тој још чуднијој земљи, министар ме гледаше с осмехом задовољства што странци ни изблиза нису тако разумни, досетљива соја, као народ у земљи Страдији, који уме измислити нешто толико паметно што би у другом свету важило чак за чудо.

— Дакле, не можете да се сетите?! — рече с осмехом и погледа ме испод ока, испитујући.

— Извините, али никако не могу.

— Е, видите, то је најновији закон који има велике вредности за земљу. Прво и прво, казне од таквих криваца наплаћују се у новцу, и ту земља има врло лепа прихода, који троши на попуњавање дефицита што се нађу у касама начелних пријатеља, или на диспозициони фонд, одакле се награђују присталице владине политике; друго, тај закон, који изгледа тако наиван, доста може помоћи влади при изборима народних посланика да, уз остала средства, истера своју већину у скупштини.

— Па ви велите, господине министре, да сте уставом дали народу све слободе?

— Тако је! Народ има све слободе, али их не употребљава! Управо, како да вам кажем, ми, знате, имамо нове, слободоумне законе, који треба да важе; али некако, по навици, а и радије, да видите, употребљавамо старе законе.

— Па нашто сте онда доносили нове законе? — усудих се да упитам.

— Код нас је такав обичај да се што чешће мењају закони и да их има што више. Ми смо у томе претекли цео свет. Само за последњих десет година донето је петнаест устава, од којих је сваки по три пута био у важности, одбациван и опет наново приман, те тако ни ми, нити се грађани могу разабрати и знати који закони важе, а који су одбачени... Ја држим, господине, да у томе лежи савршенство и култура једне земље! — додаде министар на завршетку.

— Имате право, господине министре; и странци вам морају завидети на тако мудрој уређењу.

Ускоро се поздравим са господином министром и изађем на улицу.

На улици ме изненади непрегледна маса света што се у групама таласа са свију страна, скупљајући се пред једном великом кућом. Свака од тих великих група људи истакла своју заставу, на којој је исписано име краја из кога је народ у групи, а испод тога речи: „За Страдију све жртвујемо“ или: „Страдија нам је милија и од свиња!“

Улица добила нарочити свечани изглед, на кућама истакнуте беле заставе са народним грбом у средини, све радње затворене, а сваки саобраћај прекинут.

— Шта је ово? — упитам радознано једног господина на улици.

— Свечаност. Зар нисте знали?

— Нисам.

— Па о томе се пише по новинама већ три дана. Наш велики државник и дипломата који има великих и огромних заслуга за отаџбину, а и пресудни утицај на спољну и унутрашњу политику наше земље, имао је јаку кијавицу, која је излечена милошћу божјом и искреним заузимањем стручних лекара, те сад то неће сметати великом и мудрој државнику да сву своју бригу и старање посвети на добро и срећу ове намучене земље и да је поведе још бољој будућности.

Свет се окупи пред домом великог државника у толикој маси да и киша најјача не би од луди, жена и деце могла пасти на земљу. Људи поскидали капе, а у свакој групи је по један коме из џепа стрчи написан родољубиви говор.

И на балкону свога дома појави се седи државник, а громогласно: „Живео!“ проломи ваздух, и одјекну целим градом. На свима околним кућама зазвечаше прозори и на њима се појавише многе главе. Ограде око кућа, кровови, све то пуно радознала света, па чак и на свакој баци од тавана вире по две-три главе.

Престадоше узвици, настаде мртва тишина, док из масе зацика танак глас:

— Мудри државниче!...

— Живео! живео! живео! — прекидоше говорника бурни и силни узвици; а кад се стиша родољубива маса, говорник продужи:

— Народ мога краја лије топле сузе радости и клечећи на коленима захваљује премилостивом Творцу, који милошћу својом отклони велику беду од нашег народа и даде оздрављења теби, врли наш државниче, да нам дуго поживиш на срећу народа и понос земље! — заврши говорник, а хиљадама грла узвикну:

— Живео!

Мудри државник захвали говорнику на искреном честитању и напомену да ће све његове мисли и осећања бити и убудуће управљени на то да се ојача култура, привреда и благостање миле отаџбине.

Разуме се, после тога његовог говора понови се небројено пута: „Живео!“

Сад се тако изређа десетак говорника из разних крајева отаџбине, а после сваког говора стари државник је одговарао родољубивим и језгровитим говорима. Наравно, кроз све је то било испреплетено оно одушевљено громогласно: „Живео!“

Дуго је трајало док се сви ти обреди извршише, а кад се дође крају, засвира музика кроз све улице, а свет је шетао горе-доле увеличавајући тиме свечаност.

Увече је било осветљење, и опет музика, уз запаљене буктиње које носаше родољубива маса света, проламаше ваздух по улицама овог срећног града; а у висини, у тамном ваздуху, распрскавале су се ракетле, те засија име великог државника, које изгледа као од ситних звездица оплетено.

После тога настаде дубока, тиха ноћ, и родољубиви грађани дивне земље Страдије, уморени вршећи узвишене грађанске дужности, заспаше слатким сном, снивајући срећну будућност и величину своје миле отаџбине.

Разбијен овим чудним утисцима, не могах целе ноћи заспати, и тек пред зору што ме, обучена, с наслоњеном главом на сто, занесе сан; а као да чух неки страшан, демонски глас са злобним кикотом:

„То је твоја отаџбина!... Ха, ха, ха, ха!...“

Тргох се, и груди задрхташе од страшне слутње, а у ушима одјекну оно пакосно:

„Ха, ха, ха, ха!“

Сутрадан се већ о тој свечаности писало у свима листовима земаљским, а у владином листу нарочито, у коме сем тога беше ваздан телеграма из свију крајева Страдије, у којима се небројено много потписа жали што се није могло стићи да лично искажу своју радост због срећног оздрављења великог државника.

Сем тога, главни лекар државников постаде одједном славан човек. У свима листовима могло се читати како ће свесни грађани овога и онога места, овога и онога среза или краја, ценећи заслуге лекара Мирона, тако се звао, купити такав и такав скупочени поклон. У једним новинама стоји:

„Сазнали смо да и град Крадија, по угледу на друге градове, спрема скупочени поклон лекару Мирону. То ће бити мала сребрна статуа Ескулапова, који ће у рукама држати такође сребрни дивит, око кога се преплећу две позлаћене змије са

дијамантима место очију, и у устима држе свеће. На грудима Ескулаповим биће златом урезане речи: 'Грађани града Крадије, из вечне захвалности за заслуге према Отаџбини, лекару Мирону'."

Оваквих вести биле су препуне новине. Свуда су по земљи спремани лекару скупочени поклони и путем телеграма исказивала захвалност овоме срећном лекару. Један град је толико био одушевљен да је чак почео подизати величанствену вилу, на којој ће бити узидана грдно велика мермерна плоча, и на тој плочи израз народне захвалности.

А већ само по себи се разуме да је одмах израђена и умножена слика која је представљала како се велики државник рукује и захваљује лекару за искрено заузимање. Испод ње је текст:

„Хвала ти, одани Мироне, ти си отклонио од мене болест, која ме је ометала да се сав посветим старању за срећу своје драге отаџбине!”

„Ја сам само вршио своју свету дужност према отаџбини!”

Више њихових глава лебди у облаку голуб и у кљуну носи траку на којој су речи:

„Милостиви Творац отклања свако зло од Страдије, која му је у вољи.”

Више голуба је крупан наслов: „За спомен на дан срећног оздрављења великог државника Симона”, мислим тако се звао, ако се добро сећам.

По свим улицама и хотелима носе дечица ове слике и вичу у сав глас:

„Нове слике! Државник Симон и лекар Мирон!...”

Кад сам прочитао неколико листова (у сваком готово била је опширна биографија чувеног и родољубивог лекара), решим се да одем господину министру привреде земаљске.

Министар привреде, постарији, омален, журав човечић, просед, са наочарима на носу, дочека ме љубазније него што сам и могао очекивати. Намести ме да седнем крај његовог стола, а он седе за сто на своје место. Сто је био претрпан неким старим књигама са пожутелим лишћем и отрцаним корицама:

— Одмах ћу да вам се похвалим. Не можете веровати колико сам задовољан! Шта мислите шта сам пронашао?

— Неки начин којим ћете моћи усавршити привреду у земљи.

— О, не! Какву привреду! Привреда је усавршена добрим законима. О томе више не треба ни мислити.

Ја заћутах не знајући шта да му кажем, док ми он с доброћудним, блаженим осмехом рече, показујући неку стару књижуру:

— Шта мислите, које је ово дело?

Ја се учиним као да се сећам, док ће он опет са оним блаженим осмехом:

— Омирова Илијада!... Али, врло, врло... ретко издање!... — изговори сладећи сваку реч, и узме ме љубопитљиво гледати како ће ме то изненадити.

И заиста сам био изненађен, али само из других разлога; али сам се правио како ме баш та реткост задивљује.

— То вам је дивно! — рекох.

— Али када вам још кажем да овог издања више и нема!...

— Та то је величанствено! — узвикнух као одушевљено и узех разматрати књигу, правећи се дубоко тронут и заинтересован том реткошћу.

Једва сам успео разноврсним запиткивањима да одвратим разговор од тог његовог Омира, о коме ја нисам никад чуо речи.

— Узимам слободу, господине министре, да вас запитам о тим ваљаним привредним законима! — рекох.

— То су закони, управо рећи, класични. Ни једна земља, верујте, не троши на подизање привреде колико наша земља.

— Тако и треба, — рекох — то је и најважнија основа за напредак сваке земље.

— То сам и ја, разуме се, и имао на уму кад сам успео да се што боли закони направе и да се што већи буџет одобри за подизање привреде и индустрије у земљи.

— Колики је буџет, ако смем питати, господине министре?

— Лањске године, кад је било друго министарство, био је буџет мањи, али ја сам успео великим трудом и заузимањем да у буџет уђе пет милиона динара.

— То је за вашу земљу довољно?

— Довољно... Е сад, видите, у закон је унета и ова тачка:

„Жито, и уопште усеви, морају добро успевати, и мора их бити што више.”

— То је повољан закон — рекох.

Министар се задовољно осмехну, па продужи:

— Разгранао сам чиновништво у својој струци тако да свако село има привредно надлештво од пет чиновника, од којих је најстарији управник економије и привреде села тога и тога. Затим, у сваком среском месту је економ за срез са великим персоналом чиновника, и над свима су покрајински економи, има их двадесет, на колико је покрајина подељена наша земља. Сваки од покрајинских економа има целокупан надзор са својим чиновништвом: да мотри над свима осталим чиновницима врше ли своју дружност, и да утиче на снажење привреде у целом крају. Преко њега врши министарство (које има двадесет одељења и у сваком по један шеф одељења, са великим бројем чиновника) преписку са целим крајем. Сваки шеф одељења у министарству има преписку са по једним економом покрајинским, а они после о томе извештавају министра преко његових личних секретара.

— То је онда ужасна администрација? — приметим.

— Врло велика. Наше министарство има највећи број нумера од свију осталих. Чиновници немају кад од аката да дигну главе повозда.

После малог ћутања, продужи министар:

— После тога, ја сам удесио да свако село има добро уређену читаоницу, која мора бити снабдевена dobrим књигама за ратарство, шумарство, сточарство, пчеларство и друге гране привреде.

— Сељаци сигурно радо читају?

— То је обавезно, као и војна обавеза. два часа пре подне и два часа по подне мора сваки радник сељак провести у читаоници, где чита, или му читају ако није писмен, а сем тога им чиновници држе предавања о савременом рационалном обделавању земље.

— Па кад, онда, раде у пољу? — упитам.

— Е, видите како је. У почетку изгледа тако. Ово је спор начин, који ће у први мах изгледати неподесан, али после ће се тек видети благотворни утицај ове крупне реформе. По моме дубоком уверењу, најглавније је да се прво теорија добро утврди, па ће после ићи лако, и онда ће се видети да ће се све ово време проведено у теоријском изучавању привреде стоструко надокнадити. Треба, господине мој, имати јаку основу, темељ здрав, па подизати зграду! — заврши министар, и од узбуђења обриса зној са чела.

— Потпуно одобравам ваше генијалне погледе на привреду! — рекох одушевљено.

— И тако сам таман лепо распоредио пет милиона динара: два милиона на чиновнике, један милион хонорара писцима за уџбенике из привреде, један милион на заснивање библиотека и један милион на дијурне чиновницима. То је таман пет.

— То сте дивота удесили!... Доста и на библиотеке трошите.

— Е, видите, ја сам сада издао распис да се, сем привредних књига, набављају и уџбеници за грчки и латински језик, те се сељаци после пољског рада могу учећи класичне језике облагорођавати. Свака читаоница има Омира, Тацита, Патеркула и вазда других лепих дела из класичне литературе.

— Дивота! — узвикнем раширених руку, и одмах устанем, те се поздравим са господином министром и пођем, јер ми већ бучаше глава од те велике реформе коју нисам могао схватити.

Министар финансија, кад одох да га посетим, примио ме је одмах, иако је, како он каже, био у великом послу.

— Баш добро што сте дошли, господине, те ћу се тако мало одморити. Досад сам радио, па ме, верујте, већ глава боли! — рече министар и погледа ме клонулим, помућеним погледом.

— Заиста је ваш положај врло тежак при тако огромном раду. Без сумње сте размишљали о каквом важном финансијском питању? — приметим.

— Држим да ће вас на сваки начин занимати полемика коју водим са господином министром грађевина о једном врло важном питању. Од јутрос сам пуна три часа на томе радио. држим да ја имам права, и да заступам праведну ствар... Ево, показаћу вам чланак који сам приредио за штампу.

Ја сам с нестрпљењем очекивао да чујем тај знаменити чланак и да, у исто време, сазнам око чега се води та важна и очајна борба између министра финансија и министра грађевина. Министар достојанствено, са свечаном озбиљношћу на лицу, узе у руке рукопис, искашља се, и прочита наслов:

„Још две-три речи поводом питања: докле се на југ у старом веку простирала граница наше земље.”

— Па то је, како изгледа, нека историјска распра?

— Историјска — рече министар мало зачуђен тако неочекиваним питањем, и погледа ме преко својих наочара тупим, уморним погледом.

— Ви се бавите историјом?

— Ја?! — узвикну министар с нешто љутње у гласу... — То је наука којом се ја бавим већ близу тридесет година, и то, да не ласкам себи, са успехом — заврши министар и погледа ме прекорно.

— Ја веома ценим историју и луде који цео свој живот посвете тој заиста важној науци — рекох учтиво да бих, колико-толико, оправдао свој малопређашњи заиста неразмишљени поступак.

— Не само важна, господине мој, већ најважнија, разумете ли, најважнија! — узвикну одушевљено министар и погледа ме значајно, испитујући.

— Сасвим тако! — рекох.

— Ето, видите — опет ће министар — колико би било штете кад би се, рецимо, о граници наше земље утврдило онако како то износи мој колега министар грађевина.

— А он је историк? — прекидох га питањем.

— Надриисторик. Он својим радом на тој науци само штете доноси. Узмите, само, па читајте његове погледе поводом тога питања о старој граници наше земље, па ћете видети колико ту има његовог незнања, па чак, ако хоћете право, и непатриотизма.

— Шта он доказује, ако смем знати? — упитам га.

— Не доказује он ништа, господине мој! Жалосно је то доказивање кад он вели да је стара граница с јужне стране ишла северно од града Крадије; а то је непоштење; јер наши непријатељи онда могу с мирном савешћу полагати право на земљиште до више Крадије. Шта мислите колико штете тиме наноси овој напаћеној земљи?! — узвикну министар љутито, С праведним гњевом, уздрхталим, болним гласом.

— Неизмерна штета! — узвикнем ја, као пренеражен том страхотом која би постигла целу земљу због незнања и неразумевања министра грађевина.

— Ја то питање, господине, нећу оставити, јер то ми, најзад, налаже дужност коју имам да чиним према нашој милој отаџбини као син њен. Ја ћу то питање изнети и пред само Народно представништво, па нека оно донесе своју одлуку, која има да важи за сваког грађанина ове земље. У противном случају, ја ћу дати оставку, јер ово је већ други мој сукоб са министром грађевина, и то све због тако важних питања по земљу.

— Па зар Скупштина може и о тим научним питањима доносити одлуке?

— Зашто не? Скупштина има право да о свима питањима доноси одлуке, које су обавезне за сваког као закон. Јуче је, баш, један грађанин поднео Скупштини молбу да му се дан рођења рачуна пет година раније него што се родио.

— Како то може? — узвикнух и нехотице од чуда.

— Може, зашто не?.. Он се, рецимо, родио ..74. године, а Скупштина његов дан рођења прогласи да је у години ..69.

— Чудновато! А шта му то треба?

— Треба му, јер тек тако има право да се кандидује за посланика на једно упражњено место, а он је наш човек и помагаће својски постојеће политичко стање.

Запрепашћен од чуда, нисам умео ни речи проговорити. Министар то као да примети, те ће рећи:

— Вас као да то чуди. Такви и слични случајеви нису ретки. Једној госпођи Скупштина је уважила молбу такве исте природе. Она је, опет, молила да је Скупштина огласи за десет година млађу него што је. Једна је, опет, поднела молбу да Народно представништво донесе меродавну одлуку да је у браку са својим мужем родила двоје деце, која одмах постају законити наследници њеног богатог мужа. И Скупштина, разуме се, како је она имала јаким и добрим пријатеља, усвоји њену наивну и племениту молбу, и огласи је мајком двоје деце.

— А где су деца? — упитам.

— Која деца?

— Па деца о којој говорите?

— Та деце нема, разумете ли, али се рачуна због те одлуке скупштинске да та госпођа има два детета, и тако је престао рђав живот између ње и њеног мужа.

— То не разумем — приметим, иако чак не беше учтиво да то кажем.

— Како не разумете?.. Врло проста ствар. Тај богати трговац, муж те госпође о којој говоримо, нема с њом деце. Разумете ли?

— Разумем.

— Е, лепо, сад пазите дале: како је он врло богат, то зажели да има деце, која ће наследити његово велико имање, и услед тога дође до врло рђава живота између њега и његове жене. Његова жена, онда, као што вам кажем, поднесе Скупштини молбу, и Скупштина повољно реши.

— Па је ли богати трговац задовољан таквом одлуком народног представништва?

— Разуме се да је задовољан. Сад је потпуно умирен, и веома отада воли своју жену.

Разговор је текао дале, разговарали смо о многим стварима, али се господин министар ни једом речју не дотаче питања финансијских.

Напоследку, окуражих се да га најпонижније запитам:

— Финансије су врло добро уређене у вашој земљи, господине министре?

— Врло добро! — рече он с поузданошћу, па одмах затим додаде:

— Главна је ствар буџет добро изградити, па све иде лако.

— Колико је милиона годишње буџет ваше земље?

— Преко осамдесет милиона. А ево како је распоређен:

За бивше министре, који су сад било у пензији, било на расположењу, тридесет милиона; за набављање ордена десет милиона, за увођење штедње у народ пет милиона.

— Извините, господине министре, што вас прекидам... Не разумем какав је издатак од пет милиона за увођење штедње.

— Е, видите, господине, штедња је неоспорно најважнија ствар, кад је већ реч о финансирању. Те новине нема нигде у свету, али нас је томе невоља научила због рђавих финансијских прилика у земљи, те смо тако хтели да жртвујемо ту приличну суму годишње, само да бисмо народу помогли и олакшали му колико-толико. Сада ће, на сваки начин, поћи наболе, јер је већ за ово кратко време издат читав милион писцима књига о штедњи за народ. Ја сам и сам науман да, колико-толико, помогнем народу у том погледу, те сам почео писати дело: „Штедња у нашем народу у старом веку”; а мој син пише дело: „Утицај штедње на културни напредак у народу”; а моја ћерка је досад написала две приповетке, опет за народ, у којима се износи како вала штедети, а сад пише и трећу: „Раскошна Љубица и штедљива Мица”.

— Мора бити нека врло лепа прича?!

— Врло лепа; у њој се износи како пропада Љубица због љубави, а Мица се удала за великог богаташа и увек се одликовала штедњом. „Ко штеди, томе и бог помаже”, завршује се прича.

— То ће имати необично добра утицаја на народ! — рекох одушевљено.

— Разуме се, — продужи господин министар — велика и значајна утицаја. Ево, на пример, откад је установљена штедња, моја ћер је већ преко сто хиљада уштедела за мираз себи.

— То вам је онда најважнија партија у буџету — приметим.

— Тако је, али је само било мучно доћи на тако срећну мисао, а остале су буџетске партије биле и раније, пре мога министровања. На пример, за народне свечаности пет милиона, на поверљиве владине издатке десет милиона, за тајну полицију пет милиона, за одржавање и утврђивање владе на свом положају пет

милиона. Ту смо, као и свуда, веома штедљиви. И сад долази оно све остало мање важно у буџету.

— А на просвету, војску и остало чиновништво?

— Јест, имате право, и ту, сем просвете, иде око четрдесет милиона, али то улази у редовни годишњи дефицит.

— А просвета?

— Просвета? Е она, већ, разуме се, долази у непредвиђене издатке.

— Па чиме онда покривате тако велики дефицит?

— Ничим. Чим се може покрити? То долази у дуг. Чим се накупи повише дефицита, ми закључимо зајам, па тако опет. Али се и, с друге стране, старамо да у неким буџетским партијама буде суфицита. Ја сам већ у своме министарству почео уводити штедњу, а на томе живо раде и остале моје колеге. Штедња, као што вам кажем, то је основа за благостање сваке земље. Јуче сам у интересу штедње отпустио једног служитеља. То је већ уштеда од осам стотина динара годишње.

— То сте добро учинили! — приметих.

— Морало се, господине, већ једаред почети старати о благостању народном. Момак плаче да га примим опет, моли, а није грешник ни рђав, али што не иде, не иде; јер то захтевају интереси наше миле отаџбине. „С половином ћу плате служити”, вели он мени. „Не може да буде”, рекох; „ја јесам министар, али ово нису моје паре, већ народне, крваво стечене, и ја морам о сваком динару водити озбиљна рачуна.” Молим вас, господине, реците сами, откуда ја смем улудо бацати државних осам стотина динара? — заврши министар и с раширеним рукама очекиваше од мене позитиван одговор.

— Сасвим тако!

— Ето, ономад је издата велика сума новаца једном члану владе да лечи жену из буџета на поверљиве издатке, и онда, ако се не пази на сваку пару, како ће народ плаћати?

— А колики су приходи у земљи, господине министре? То је, држим, важна ствар?

— Тхе, то баш и није важно!... Како да вам кажем? Управо, не зна се још колики су приходи. Читао сам нешто о томе у једном страном листу, али ко зна је ли то тачно? Тек, на сваки начин, има доста прихода, доста, без сумње! — рече министар са убеђењем и неком стручњачком важношћу.

У том пријатном и важном разговору прекиде нас момак, који уђе у министрову канцеларију и јави да једна чиновничка депутација жели пред господина министра.

— Зваћу их малочас, нека причекају — рече момку, а затим се обрати мени:

— Верујте да сам тако уморан од тог многог примања од ово два-три дана, да ми чисто глава бучи. Ово сад с вама што сам уграбио да проведем у пријатном разговору!

— Долазе послом? — упитах.

— Имао сам, ево видите, баш ту на нози грдно велики жуљ, па сам га пре четири дана оперисао, и операција је, богу хвала, испала врло срећно. Због тога долазе чиновници, са својим шефовима на челу, те ми честитају и изражавају своју радост због срећно извршене операције.

Ја се извиним господину министру што сам га сметао у послу, а да га не бих и дале прекидао, то се најучтивije поздравим и изиђем из његова кабинета.

И заиста, о томе жуљу министра финансија беше и у новинама вазда нових саопштења:

„Чиновници... надлештва, јуче у четири часа по подне, са својим шефом на челу, били су депутативно код господина министра финансија да му честитају с радошћу срећну операцију жуља. Господин министар их је изволео љубазно и свесрдно примити, а том приликом је г. шеф у име свију чиновника свога надлештва изговорио дирљив говор у том смислу, а господин министар је захвалио свима на тој реткој пажњи и искреном осећању.”

Кад сам изишао на улицу, опет улица препуна силна света што се таласа на све стране, а граја да уши заглуну.

„Куда ће овај оволики свет? Шта је сад опет?.. Сигурно депутација каква?” — мислио сам у себи, гледајући с чуђењем у ту небројену шарену масу разноврсна света, и приђем првом што беше до мене, те га запитам:

— Куда жури овај оволики свет?

Онај се осети дубоко увређен од тог мог глупог питања, погледа ме љутито и с презрењем, па се окрете леђима мени и пође за масом.

Запитам другог, трећег, и сваки ме с презрењем погледа и не одговори. Најзад се намерих на једног с којим сам се познао приликом покретања једног патриотског листа, а већ у тој земљи, да се не чудите, сваки дан се покреће по неколико листова, те упитах и њега:

— Куда жури оволики свет? — а стрепим да ли ћу и с овим познатим патриотом још горе проћи него са осталима.

И он ме погледа презриво, па згушеним гласом, пуним срџбе и гнева, изговори:

— Срамота!

Ја се застидех и једва промуцам:

— Извините, нисам имао намеру да вас вређам, само сам хтео да запитам...

— Но, то је лепо питање! Где ти живиш, зар те није срамота да питаш за једну ствар коју и стока може знати? Наша земља страда, и ми сви журимо да јој притекнемо у помоћ као њени ваљани синови, а ти се ишчуђаваш, и не знаш за тако важан догађај! — изговори мој познаник гласом што дрхти патриотским болом.

Ја сам се дуго извињавао и правдао за тако крупну погрешку, коју сам неразмишљено учинио, и замолим га за опроштај.

Он се одобровољи и исприча ми како Анути, једно ратоборно племе, упада с југа у њихову земљу и чини грдне зулуме.

— Данас је стигла вест — продужи он говор — да су ноћас потукли многе породице, попалили многе домове и запленили многу стоку!

— То је страшно! — рекох и стресем се од ужаса, и дође ми да јурнем на југ земље и да се побијем са Анутима, јер ме тако заболе страдање невиних, мирних грађана од њихова варварства, па чисто заборавих да сам стар, изнурен и немоћан и осетих у том тренутку младићку снагу.

— Па зар смемо ми остати глуви према тим поколима и том зверском поступању наших суседа?

— Никако! — узвикнух одушевљен његовим ватреним речима — и од бога би била грехота!

— Зато и журимо на збор. Ниједнога свеснога грађанина нема који на овај збор неће доћи; само ће сваки сталеж за себе држати збор на засебном месту.

— Што то?

— Тхе, што?... Наша вечита неслога! Али ипак сваки збор ће донети једнодушну одлуку, патриотску. Уосталом, и боље је што више, а главно је да смо сви у осећању и мислима сложни, дишемо једном душом кад је питање о нашој милој отаџбини.

И заиста свет се почео одвајати у разне групе и ићи разним правцима; свака група жури на своје одређено место где ће држати збор.

Како, разуме се, нисам могао стићи на све зборове, то се са својим познаником упутим тамо куда иђаше он и његова група. То су били чиновници судске и полицијске струке.

Зађосмо у пространу салу једног хотела, у којој већ беху спремљена седишта и сто са зеленом чохом за сазиваче збора. Родољубиви грађани поседаше на столице, а сазивачи заузеше своја места за столом.

— Браћо! — поче један од сазивача. — Ви већ знате што смо се овде окупили. Све је вас овде скупило племенито осећање и жела да се нађе лека и стане на пут дрским упадима анутских чета у јужне крајеве наше драге отаџбине, да се помогне несрећном народу који страда. Него, пре свега, господо, као што знате, при оваквим приликама ред је да се изабере председник, потпредседник и секретар збора.

После дуге граје, изабраше тога што отвори збор за председника, а оне друге сазиваче за остало зборско часништво. Пошто се, по утврђеном реду и обичају, часници одборски захвалише родољубивом скупу на тој реткој почаст, председник лупи у звоно, и објави да је збор отворен.

— Жели ли ко да говори? — упита.

Јави се један из првог реда седишта и рече да је ред да се са збора поздрави влада и велики мудри државник, који ће самом владару протумачити изразе њихове верности и оданости.

Збор прими тај предлог и одмах се спремише написмени поздрави, који беху аklamацијом усвојени, али да се само на неким местима удеси ред речи правилно, по синтакси.

Стадоше се јављати говорници све јачи и јачи. Сваки говор беше пун родољубља, пун бола и пун гнева према Анутима. Сваки је од говорника био сагласан с предлогом првог говорника: да се без икаква одлагања, јер је ствар и иначе хитне природе, донесе одмах ту, на збору, оштра резолуција, којом ће се најенергичније осудити варварски поступци Анута.

И ту одмах изабраше тројицу који су добро владали језиком да саставе резолуцију у поменутом смислу и да је прочитају збору ради одобрења.

У исти мах јави се један с готовом резолуцијом и замоли збор за дозволу да је прочита, па, ако се збор слаже с њом, да се прими.

Одобрише му, и онај узе читати:

„Чиновници судске и полицијске струке окупљени на данашњем збору, дубоко потресени немилим догађајима који се свакодневно, на жалост, одигравају у јужним крајевима наше земље, због варварског понашања анутских чета, налазе се побуђени да донесу следећу резолуцију:

1. Дубоко сажаљевамо што је наш народ у тим крајевима снашла таква беда и несрећа;

2. Најоштрије осуђујемо дивље поступке Анута узвикујући: Доле с њима!

3. С гнушањем и презрењем констатујемо да су Анути некултуран народ, недостојан и пажње својих просвећених суседа.”

Ова резолуција би једногласно примљена у начелу, али при бурној дебати у појединостима би још усвојено да се код 2. тачке дода код „дивље” још и реч „одвратне”.

Затим овластише управу да у име збора потпише резолуцију, и збор се разиђе у највећем реду.

На улици опет граја и маса света што се враћаше са многих патриотских зборована.

На лицима се њиховим сад примећаваше душевни мир, као оно кад човек осети задовољство после извршене тешке, али племените, узвишене дужности.

На многим местима чуо сам разговор овакве природе:

— Није требало, ипак, да буде онако оштра — доказује један.

— Шта није требало? добро је оно. Није него шта мислиш? Према таквим животињама треба бити груб и оштар — љути се други.

— Знам, молим те, али не иде, није тактично! — опет ће први.

— Какав такт према њима још хоћеш? Да се, ваљда, не замеримо тако ваљаним лудима, шта ли? Овако ти њима, па кад чита, да се стресе — опет ће други, а глас му дрхти од љутине.

— Па ми баш и треба, као просвећени, да будемо узвишенији од њих; а, после тога, треба бити опрезан да се не замеримо суседној земљи разлаже онај мирољубиви и тактични.

Пред вече тога истог дана већ су се у новинама могле читати многобројне резолуције донете тога дана на родољубивим зборовима. Нико није изостао а да не похита земљи у помоћ. Препуне новине: резолуција професора поводом немиких догађаја на југу Страдије, резолуција омладине, резолуција учитеља, резолуција официра, резолуција радника, трговаца, лекара, преписача. Једним словом, нико није изостао. Све су резолуције у једном духу, све оштре и одлучне, у свакој има оно „дубоко потресени”, „најоштрије осуђујемо” и тако дале.

Увече је, опет, настало веселе у граду, а затим миран, тих и спокојан сан мирољубивих и куражних синова срећне земље Страдије.

Сутрадан су стизале вести из осталих крајева Страдије. Ниједног јединог места нема где не бејаше донета оштра резолуција поводом „последњих немиких догађаја”, како су то Страђани назвали.

А, већ, по себи се разуме да је сваки грађанин за ове велике услуге отаџбини, ко мање ко више, обасут одликовањима за грађанску кураж и врлине.

И мене одушеви тај бујни народ пун грађаске свести и самопрегоревања за општу ствар, па ми се из груди оте узвик:

„Страдијо, ти нећеш никад пропасти, па ма сви народи пропади!”

„Ха, ха, ха, ха!” — у том тренутку као да ми зазвони у ушима опет онај сатански, подруглив смех неког злог духа ове срећне и блажене земље.

Нехотице уздахнем.

Иако сам мислио да прво идем министру просвете, ипак, због ових последњих немилих догађаја, зажелим да чујем шта о томе мисли министар војни, те се још истог дана упутим њему.

Министар војни, мали, журав човечић, с упалим грудима и танким ручицама тек беше свршио молитну мало пре него што мене прими.

У његовој канцеларији се осећаше мирис измирне и тамјана као год у каквом храму, а на столу његовом вазда побожних, старих и већ пожутелих књига.

Ја у прво време помислих да сам погрешно и дошао другом коме, али ме униформа вишег официра, што је господин министар имаше на себи, ипак противноме увераваше.

— Извините, господине, — рече благо нежним танким гласом — сад сам баш свршио своју редовну молитву. Ја то чиним увек кад год седам за посао, а нарочито сада молитва има много више смисла због ових последњих немилих догађаја на југу наше миле земље.

— Ако они продуже своје упаде, то још може доћи до рата? — упитам.

— А не, нема никакве опасности.

— Али ја држим, господине министре, да је то већ опасност када они убијају луде и пљачкају свакодневно по читавом једном крају ваше земље.

— Убијају, то јесте; али ми не можемо бити тако некултурни, тако дивљачки као... Овде је хладно, као да однекуд има промаје. Кажем тим несрећним момцима да у мојој соби температура буде увек шеснаест и по степени, па ипак ништа... — скрену господин министар свој започети говор и зазвони у звонце за момка.

Момак уђе и поклони се, а звекнуше му ордени на грудима.

— Па јесам ли ја вама, за име бога, говорио да у мом кабинету буде стална температура од шеснаест и по степени, а ето сад опет хладно; па нека промаја; просто да се смрзне човек!

— Ето, господине министре, справа за мерење топлоте показује осамнаест! — рече момак учтиво и поклони се.

— Онда добро — рећи ће министар, задовољан одговором. — Можете сад ићи, ако је по вољи.

Момак се опет дубоко поклони и изиђе.

— Баш ми та проклета температура, верујте, задаје много бриге; а температура је за војску главна ствар. Ако температура није као што треба, војска нам неће ваљати ништа... Цело јутро сам спремао распис свима командама... Ево, баш ћу вам га прочитати:

„Како су у последње време учестили упади Анута у јужне крајеве наше земље, то наређујем да се војници сваког дана заједнички, под командом, моле свевишњем Богу за спас наше драге нам и миле отаџбине, натопљене крвљу наших врлих предака. Молитву ће за тај случај, ону коју треба, одредити војни свештеник; али, на крају молитве, да дође и ово: 'Нека добрим, мирним и праведним грађанима што падоше као жртве зверског насиља дивљачких Анута, милостиви Бог да рајско насеље! Бог да им прости праведну родољубиву душу; лака им била земља Страдија, коју су искрено и жарко љубили! Слава им!' Ово имају изговорити сви војници и старешине одједном; али ће се изговарати побожним, скрушеним гласом. Затим ће се сви исправити, дићи гордо и поносно главе, као што доликује храбрим синовима наше земље, и три пута громогласно узвикнути, уз јек труба и лупу добоша: 'Живела Страдија, доле с Анутима!' Треба пазити да се све ово лепо и пажљиво изведе, јер од тога зависи добро наше отаџбине. Кад се све то без опасности изведе, онда ће неколико чета, са заставом, промарширати победоносно кроз улице, уз громке ратоборне звуке музике, а војници морају корачати оштро, тако да им се при сваком кораку љушне мозак у глави. Како је ствар хитна, то ћете све ово одмах тачно извршити и о свему поднети исцрпан извештај... У исто време, најстрожије наређујем да обратите нарочиту пажњу на температуру у касарнама, како би био задовољен тај најбитнији услов за развијање војске.”

— То ће на сваки начин имати успеха, ако распис стигне на време? — рекох.

— Морао сам журити, те је, хвала богу, благовремено откуцан телеграфом цео распис на читав час пре вашег доласка. Да нисам журио да ствар овако на време паметно упутим, могло би се десити вазда непријатних рђавих случајева.

— Имате право! — рекох колико тек да нешто рекнем, иако нисам могао имати појма шта би се то рђаво могло десити.

— Да, господине мој, тако је. Да ја нисам као министар војни тако урадио, могао би који од команданата на југу земље употребити војску да оружјем притекне у помоћ нашим грађанима и да пролију крв анутску. Сви наши официри и мисле да би то најбољи начин био, али они неће да о стварима мало дубље и свестраније размисле. Прво и прво, ми, данашња влада, хоћемо мирољубиву, побожну спољну политику, ми нећемо према непријатељима да будемо нељуди; а што они тако зверски поступају

према нама, то ће им бог платити вечном муком и шкргутом зуба у паклу огњеноме. Друга ствар, господине мој драги, која је такође важна, то је што наша данашња влада нема присталица у народу, те нам војска поглавито треба за наше унутрашње политичке ствари. На пример, ако је која општина у рукама опозиционара, онда треба употребити оружану војску да се такви издајници ове напаћене отаџбине казне и да се власт преда у руке коме нашем човеку...

Господин министар се закашља, те ја уграбим реч.

— То све јесте, али ако упади анутских чета узму јаче размере?

— Е, онда бисмо и ми предузели оштрије кораке.

— Шта мислите, ако смем запитати, господине министре, у таквом случају?

— Предузеле би се оштрије мере, али опет тактично, мудро, смишљено. У први мах бисмо наредили да се по целој земљи опет донесу оштрије резолуције, па, богами, ако и то не помогне, онда бисмо, разуме се, морали брзо, не губећи ни часа, покренути родољубиви лист са искључиво патриотском тенденцијом, и у таквом једном листу осудили бисмо читав низ оштрих, па чак и заједљивих чланака против Анута. Али, не дај боже да већ, по несрећи, и дотле дође! — рече министар, па обори главу скрушено и узе се крстити, шапћући својим бледим испијеним уснама топле молитве.

Мене, додуше, не обузе нимало то блажено, религиозно осећање, али сам се, тек друштва ради, и сам почео крстити, а неке чудне мисли ме обузеше:

„Чудна земља!” — мислио сам. — „Тамо гину људи, а министар војни саставља молитве и мисли на покретање родољубивог листа! Војска им је послушна и храбра, то се доказало у толиким ратовима; и нашто, онда, не извести једно одељење на границу и спречити опасност од тих анутских чета?”

— Вас, можда, чуди овакав мој план, господине? — прекиде ме министар у мислима.

— Па и чуди ме! — рекох нехотично, иако се одмах покајих због те неразмишљености.

— Нисте ви, драги мој, посвећени довољно у ствари. Није овде главно одржати земљу, већ што дуже одржати кабинет. Прошли кабинет се држао месец дана, а ми тек дветри недеље, па да тако срамно паднемо! Положај нам је непрестано уздрман, и ми, разуме се, морамо употребљавати све мере да се што више одржимо.

— Шта радите?

— Радимо што су и досада чинили! Правимо изненађења сваког дана, чинимо свечаности; а сад ћемо, како нам ствари рђаво стоје, морати измислити какву заверу. А то је бар лако у нашој земљи. И, што је главно, свет се на то толико навикао да чак, иако је све ропски послушно, са чуђењем распитују: „Шта? Зар још нема никакве

завере?” — само ако се задржи неколико дана више с тим најсигурнијим средством за сузбијање опозиције. И тако, дакле, због тих изненађења, свечаности, завере, нама је војска увек потребна за наше унутрашње ствари. То је споредна ствар, господине мој, што тамо луди гину; али мени је главно да свршим прече ствари, корисније за земљу него што би била тако очита будалаштина туђи се са Анутима. Ваше, како ми изгледа по свему, мишљење о овим стварима није оригинално; тако, на жалост, мисле и наши официри и наша војска; али ми, чланови данашњег кабинета, гледамо на ствар много дубље, трезвеније!

— Па зар је војска чему год потребнија него да буде одбрана земље, одбрана оних породица тамо на југу које страдају од туђинског зулума? Јер тај исти крај, господине министре, шале у војску своје синове, шаље их радо, пошто у њима, у војсци, гледа потпору своју — рекох господину министру доста љутито, иако то нисам требао рећи; е, али дође тако човеку те рекне и учини штошта, као да је стао на луди камен.

— Мислите ли да војска нема прече дужности, господине? — рече ми господин министар тихим, али прекорним гласом климајући главом прекорно, тужно, и с нешто презрења; а притом ме је с омаловажавањем мерио од главе до пете.

— Мислите ли? — понови он с болним уздахом.

— Али, молим вас... — почех нешто; а ко зна шта сам хтео, јер ја и сам не знам; док ме министар прекиде јачим гласом, изговарајући значајно своје важно и убедљиво питање.

— А параде?

— Какве параде?

— Та зар се још и то може питати? А то је бар тако важна ствар у земљи! — наљути се мало смирени и побожни господин министар.

— Извините, то нисам знао рекох.

— Нисте знали?!... Којешта! А непрестано вам говорим да, због разних важних изненађења у земљи, мора бити и свечаности и парада; а куд би све то могло бити без војске? То је, бар за данас, главни њен задатак. Нека упадају непријатељске чете, то нису тако важне ствари; али, главно је да ми парадиремо по улицама уз јеку труба; а већ ако би опасности по земљу увелико наступиле споља, онда би се ваљда и министар спољних односа земаљских почео нешто о томе бринути, ако не би био случајно заузет својим домаћим пословима. Он, сиромах, има доста деце, али се ипак држава стара о својим заслужним људима. Његова се мушка деца, знате, врло рђаво уче; и шта се могло друго урадити, већ да се изберу за државне питомце? То је и право; а за женску децу ће се држава постарати, јер ће им се спремити мираз о државном трошку, или ће се младожењи који би узео министрову ћерку дати велики положај, који иначе, разуме се већ, не би никад могао добити.

— То је лепо кад се цене заслуге! — рекох.

— Код нас је то јединствено! У томе нам нема равна. Ма ко био министар, па чак добар или рђав, увек се благодарна држава стара о његовој породици. Ја немам деце, али ће држава послати моју свастику да учи сликарство.

— Госпођица свастика има дара?

— Та она досад није сликала ништа; али, ко зна, може се очекивати успеха. С њом ће ићи и њен муж, мој пашеног; и он је изабрат за државног питомца. То је врло озбиљан и вредан човек; од њега се можемо много надати.

— То је млад пар?

— Млади још, држећи; паши је шесет, а мојој сваји око педесет и четири године.

— Ваш господин пашеног се бави на сваки начин науком?

— О, још како! Он је иначе пиљар, али радо чита романе, а новине гута, што се каже. Чита сваке наше новине, а већ разних подлистака и романа прочитао је више од двадесет. Њега смо послали да студира геологију.

Господин министар ућута, замисли се нешто и узе сукати своје бројанице, које му вишаху о мачу.

— Поменуште изненађења, господине министре?

Подсетим га на започети разговор, јер ме није много интересовао ни његов паша, ни његова свастика.

— Јест, јест, имате право, ја сам мало скренуо разговор на споредне ствари. Имате право. Приредили смо крупно изненађење, које мора имати велики политички значај.

— То ће, заиста, бити врло значајна ствар. А о томе се не сме знати ништа пре него што се догоди? — упитам радознало.

— Зашто не, молим вас? То је већ објављено народу и цео народ припрема весела и очекује свакога часа важан догађај.

— То ће бити нека срећа по вашу земљу?

— Ретка срећа. Цео народ се радује и с усхићењем поздравља владу на мудрој, родољубивој управи. Ни о чему се сад више не говори и не пише у нашој земљи, већ само о том срећном случају који ће ускоро наступити.

— А ви сте на сваки начин спремили све што треба да такав срећан случај неминовно наступи?

— Ми о томе нисмо још ништа темељније размишљали, али није искључена могућност да баш заиста наступи какав срећан случај. Ви, можда, знате ону стару, прастару причу како је у једној земљи власт објавила незадовољном народу да ће се у земљи појавити велики Гениј, управ Месија, који ће отаџбину спасти од дугова, рђаве управе и сваког зла и беде, па ће народ повести болим путем, срећнијој будућности. И заиста, раздражени и незадовољни народ на рђаве земаљске власти и управу умири се, и настаде веселе по целој земљи... Нисте никад, зар, слушали ту стару причу?

— Нисам, али је врло занимљива. Молим вас шта је дале било?

— Наступила, као што вам кажем, радост и веселе у целој земљи. Народ је, чак, скупљен на великом општеном збору, решио да се богатим прилозима купе велика имања и подигну многе палате, на којима ће бити записано: „Народ свом великом Генију и избавитељу”. За кратко време све је то урађено, све припремљено, само се очекиваше Месија. Чак је народ општим, јавним гласањем изабрао и име своме избавитељу.

Господин министар застаде и узе опет своје бројанице, на којима поче лагано одбрајати зрна.

— И појави се Месија? — упитам.

— Не.

— Никако?

— Ваљда никако! — рече министар равнодушно и изгледаше као да без воље прича ту причу.

— Зашто?

— Ко то зна!

— Па ништа се чак ни важно није догодило?

— Ништа.

— Чудновато! — рекох.

— Место Месије, пао је те године велики град и упропастио све усеје у земљи! — рече министар гледајући смирено у своје ћилибарске бројанице.

— А народ? — питам.

— Који?

— Па народ у тој земљи о којој говори та занимљива прича?

— Ништа! — рече министар.

— Баш ништа?

— Шта би!... Народ као народ!

— То је дивно чудо! — рекох.

— Тхе, оно, ако хоћете право, народ је ипак у ћару!

— У ћару?

— Разуме се!

— Не разумем!

— Проста ствар... Народ је бар неколико месеци живео у радости и срећи!

— То је истина! — рекох постиђен што тако просту ствар нисам могао одмах протумачити.

После тога смо још прилично говорили о разним стварима, а, између осталог, господин министар ми напомену како ће баш поводом тог срећног случаја о коме беше реч, тог истог дана произвести још осамдесет генерала.

— Колико их имате сада? — упитам.

— Имамо их доста, богу хвала, али ово се мора учинити ради угледа земље. Замислите само како то звучи: осамдесет генерала за дан!

— То импонује! — рекох.

— Разуме се. Главно је да је што више помпе и галаме.

У Министарству просвете све сâм овејани научник. Ту се тек ради темељно и погледано. По петнаест, па и двадесет дана дотерује се само стилизација и најмањег акта, па, разуме се већ, ту су и језикословне ситнице, падежи свакојаки, с предлозима и без предлога.

Посматрао сам акта.

Један директор, на пример, пише:

„Наставници ове гимназије већ шест месеци нису плату примили, и у такву су материјалну невољу доведени да ни хлеба немају. Ово се даље не може дозволити, јер ће се тиме убити углед наставника, па и саме наставе.

Учтиво молим Господина министра да што пре изволи порадити код Господина министра финансија за нужно наређење да нам се изда плата бар за три месеца.”

На полеђини превијеног акта стоји:

„Министарство просвете,

П. Н. 5860.

1. II 891.

Директор Гимназијеске моли да се тамошњој гимназији изда плата за три месеца.”

Испод тога другим рукописом реферат:

„Стил неправиан. Ред речи не одговара правилима синтаксе. Употребљене су стране речи: дозволити и нужно.” (Те су речи у акту подвучене црвеном писаљком).

Испод тога министровом руком написано (рукопис ружан, нечитак, као што обично такав рукопис добије одмах истог момента сваки који год постане министар):

„Просветном савету на мишлење.”

Испод тога стоји опет нов рукопис:

„2. III 891.

Главном просветном савету

(Један тај Просветни савет је свега и био, а мислио би човек има их бар тридесет споредних).

У прилогу ./.. шаље се Савету акт директораске гимназије да у њему проучи граматичке облике, синтактичке и стилистичке особине, па да га са својим мишљењем врати што пре Министарству просвете на даљу употребу.

По наредби министра

итд.

(Потпис)”

Како је ствар хитне природе, то не прође ни петнаест дана, а Главни се просветни савет искупи у седницу. Између осталих предмета дође и овај, и Савет одлучи да се та ствар упуту на оцену двојици стручњака. Одредише двојицу и ставише решење у записник, а деловођа има дужност да то изврши.

Сад долазе писма стручњацима:

„Господине,

Према акту Господина министра просвете П.Н. 5860, од 2. III ове године, а према одлуци XV седнице Главног просветног савета, држане 17. III исте године СБр. 2, част ми је умолити Вас да проучите акт директораске гимназије у погледу граматичком, синтактичком и стилистичком, па да о томе у што краћем року поднесете Савету исцрпан реферат.

Примите, Господине, и овом приликом уверење о мом одличном поштовању.

Председник Гл.

просветног савета

(Потпис)”

Такве садржине писмо упућено је и другом референту.

После два месеца тек стиже Просветном савету исцрпан реферат о директоровом акту, на коме су заједнички радила оба стручњака. Реферат овако почиње:

„Главном просветном савету:

Размотрили смо и проучили акт директораске гимназије и имамо част поднети Савету следеће своје мишљење:

Све у природи подложно је закону поступног развијања и усавршавања. Као год што се од првобитне монере, поступним развијањем и усавршавањем дугим низом векова долази до најсложенијег организма човечијег тела, тако се исто и језик развијао од неартикулисаних, животињских гласова док није дугим низом векова достигао висину савршенства данашњих модерних језика.

Да бисмо ствар боље и прегледније извели, то ћемо се служити овим редом:

I Општи део

1. Говор и његов постанак

2. Порекло данашњих језика
3. Заједнички корени (санскрит)
4. Цепане језика на главније групе
5. Један део из упоредне филологије
6. Историја науке о језику
7. Развијање науке о језику уопште

II Наш језик и закони његова развијања

1. Стара постојбина (историја)
2. Сродни језици
3. Заједничке особине и разлике сродних братских језика нашем језику
4. Дијалекти заједничког језика у старој постојбини развијају се у засебне језике
5. Дијалекти нашег језика

III Директоров акт

1. Порекло и историја акта
2. Особине језика у њему према особинама старог страдијског језика у старим повељама..."

И тако даље. Ко би још могао све то и попамтити! То јест, ако је и ово добро запамћено.

Сада долази стручно разрађивање сваког дела сваке тачке по овом утврђеном реду, и после много, врло много написаних табака, долази се до речи дозволити Дале гласи:

„Дозволити, им. гл. санскр. dhard dudorh, скакати, скакуцкати, трчкарати (В. књ. III, ц. 15, 114, 118 б. Х. С.** м.) = pl. donti, r. duti, gr. εμσυρίζω 1. canto, cantare, provoco, provocere (sic) к. З х б, звати, звонити, звук, звер, (В. Расрди се тигар звери љута. Ђ. Л. П. 18) = Скочи срна иза грма = зволити са „до”: дозволити (Н. 16, У 3. С. Н. О. 4. Ђ. Д. 18, 5. књ. III. Види пример: „На јунаку рана седамнаест”).

Према овоме налазимо да реч „дозволити” није наша и да је треба као штетну по нашу нацију избацити.”

Истим начином долази објашњење и речи „нужно”, и долазе до истог закључка.

Затим су прешли на ред речи уопште, па посебно, на ред речи у акту директорову, и ту учинили стручне замерке.

Најзад: „Стил и особине стила у акту”, а завршено опширним текстом од неколико табака:

„Паралела између језика и стила у акту директорову и стила у Омировој Илијади. (Ту су нашли да је стил Омиров много бољи).

Према свему овоме — веле — мишљења смо да се овај акт врати директоруске гимназије да га према нашим примедбама свесно исправи, а потом се може по истом акту радити даље шта треба.”

После читавих месец дана састане се Савет и размотри реферат, а затим донесе одлуку да се акт врати директору да га према примедбама стручњака исправи и наново пошле Министарству на дали рад. Господи референтима се одређује по 250 динара одсеком, као хонорар за реферате, који се има исплатити из Фонда за пензије удовица чиновника просветне струке, или из буџета одређеног за плате послужитељима.

То своје мишљење Савет учтиво спроведе г. министру на дали рад.

И акт се потом из Министарства (уз њега реферат у прилогу под ./.) врати директору да га исправи по напоменама и замеркама стручњака...

Тако се тамо, темељно, стручно, расправљају све ствари и води преписка пола године док се у акту не исправи и најмања граматичка грешка, и тек се онда приступи даљем раду по том предмету. Од најмањег акта силном преписком нарасте тако велики акт да га човек може једва на леђима понети.

Сви чиновници у Министарству, пошто су књижевници, онда, разуме се, пишу књиге; само господин министар не пише ништа. Пред њега нисам смео ни излазити, јер ме сви увераваху да тако дрзак покушај не чиним ако ми је глава мила. Господин министар, веле, ради поваздан гимнастику, врло је напрасит човек и воли да се туче.

Причају да се чак једног дана потукао са поглаваром цркве. И поглавар цркве, добар гимнастичар и страстан јахач, међутим напрасит човек и тако исто радо се туче. Једног је свештеника ударио штапом по глави у божјем храму из непознатих разлога. Он је ту своју напраситу нарав, како сви мисле, добио читајући многе свете књиге, те се његови испади правдају, и чак му нико и не замера. Први сукоб његов с министром био је због неке јахачке трке, па одмах дођоше на ред још многа друга питања побожна и просветна, од којих је зависило правилно васпитање омладине. На пример: главар вере је тражио да пошто пото у уџбенике школске о вери уђе и један део о гајењу ждребади, а министар је тражио да место тога уђе чланак о пливању. У тим важним питањима нико није хтео попустити и ствар, малопомало, дође дотле да један другог нису могли гледати. Министар, да би своје противнику што више напакостио, нареди да се чак ни у зоологији у школама не сме предавати о коњу, а место те одвратне животиње, кад она дође на ред у предавању, да се предаје о пливању у хладној води.

Али, то су већ ситније ствари што се мења једно место у уџбенику, јер се и уџбеници, па чак и целокупни програми за наставу мењају сваког другог дана.

Нема човека који је са службом у просветној струци, а да не пише уџбенике за школе; а сем тога, свако спреми по какву корисну књигу за награђивање ученика и за лектуру доброј деци.

Уџбеници, управо писци, чекају на ред. Треба многе помоћи материјално и према томе се и уџбеници откупљују или препоручују школама као обавезни за наставу. На првом месту министар подмири своје присне пријатеље и рођаке. Таман се прими један уџбеник и ученици га набаве, а тек сутрадан донесе министру други уџбеник неки његов приснији, и, разуме се, треба и њему учинити. Одмах истог дана распис:

„Пошто се дугом употребом показао уџбеник (за тај и тај предмет од тога и тога) врло неподесан, то ће се, у интересу наставе, досадашњи уџбеник избацити из употребе, а узеће се уџбеник.... (име писца сам заборавио).”

Хтео сам посетити и господина министра правде, али он није био у земљи. Био је у то време на одсуству, и отишао у иностранство да проучава школе за глувонему децу, јер се влада носила озбиљном мишљу да у земљи Страдији оснује неколико таквих школа, да би се тиме поправиле рђаве финансијске прилике у земљи. Како та ствар, као врло важна и значајна, није могла трпети одлагања, то су одмах предузети најнужнији кораци. Сем тога што је послат министар правде да проучава уређење таквих школа (са Врло великим додатком уз плату), одмах је постављен управник школа за глувонему децу, са великом платом и додатком на репрезентацију; затим су постављени наставници, а већ увелико је започето зидање велике зграде која је намењена за стан управников. Разуме се да је одмах затим постављен економ за тај завод, лекар, шеф месне контроле, благајник, подблагајник, писар, три-четири преписача и неколико служитеља. Сви су, од управника до служитеља, примали ревносно плате и с нестрпљењем очекивали да започну посао у новој дужности, — сем управника, који је зуцкао, овде-онде, како ће он, преко једног свог рођака министра, издејствовати да се у тај завод примају потпуно здрава деца.

Тај завод, управо чиновници, јер завода није ни било, стајали су под управом министра правде, јер је министар просвете изјавио да неће да има посла „с којекаквим глуваћима”.

Министар правде је једино и имао бригу и старање око те школе за глувонему децу, а послове министра правде узео је отправљати министар војни, а дужност министра војног вршио је министар просвете, који је и иначе мрзео и књиге и школе, те је дужност његову као министар просвете вршила његова жена; а она је, као што сви знају, врло радо читала криминалне романи и врло радо јела сладолед с чоколадом.

Када сам обишао све министре, наумим да обиђем и Народну скупштину. Народна се зове по неком заосталом обичају, а, у ствари, посланике поставља министар полиције. Чим се влада промени, одмах се расписују нови избори, а то значи бар месечно једном. Реч „избори” значи у оваквом случају: постављање посланика, и води своје порекло још из патријархалног друштва кад је народ збила имао, поред остале невоље, још и ту досадну дужност да мисли и брине кога ће изабрати за свога представника. Некад су се тако примитивно вршили избори, али је у модерној, цивилизованој Страдији та стара, глупа и дангубна процедура упроштена. Министар полиције узео је на се сву народну бригу, те он поставља, бира место народа, а народ не дангуби, не брине и не мисли. Према свему овоме, природно је да се то зову слободни избори.

Тако изабрани народни представници окупљају се у главни град Страдије да решавају и већају о разним питањима земаљским. Влада — разуме се, свака патриотска влада — и ту се побрине да то решавање буде паметно, модерно. И ту влада узме на себе сву дужност. Кад се искупе посланици, пре него што се почне рад, морају провести неколико дана у припремној школи, која се зове клуб. Ту се посланици припремају и вежбају како ће што боље одиграти своју улогу.

Све то изгледа као припрема за представу у позоришту.

Влада сама пише дело које ће посланици играти у Народној скупштини. Председник клуба, као какав драматург, има дужност да то дело проучи и да за сваку седницу одреди посланицима улоге, — разуме се, према њиховим способностима. Једнима се повере већи говори, једнима мањи, почетницима још мањи, неким се одреди да изговоре само по једну реч, „за”, или „против”. (Ово се друго врло ретко дешава, и то онда кад се подражава природности, те се, по свршеном гласању, броје гласови да се види која је страна победила; а у ствари је то одређено много пре него што је и држана та скупштинска седница). Неким, који се не могу ни за то употребити, одређују се неме улоге, кад се гласа устајањем и седањем. Кад се тако лепо поделе улоге, онда посланици иду кући и спремају се за седницу. Необично сам се изненадио кад сам први пут видео посланике како уче своје улоге.

Устао сам био рано изјутра и одем у градски парк да прошетам. Тамо пуно ђака, деце из нижих школа и младића из виших. Једни шеткају тамо-амо и читају наглас сваки свој предмет: ко историју, ко хемију, ко веронауку, и тако дале. Неки се, по два и два, слушавају из онога што су научили. Док, одједном, угледах међу децом неколико старијих људи где тако исто шеткају, или седе, уче нешто из неких хартија. Приђем ближе једном старцу у народном оделу, послушам, а он понавља читајући једну исту реченицу.

„Господо посланици, приликом претреса овог важног законског пројекта, побуђен сам и ја, да после лепог говора поштованог друга Т... М..., у коме је изнео сву важност и добре стране оваквог закона, проговорим неколико речи, и да, управо, унеколико допуним мишљење поштованог предговорника.”

Старац је ову реченицу прочитао више од десет пута, и онда остави хартије на страну, диже главу, зажмири мало и поче напамет:

„Господо посланици, после поштованог друга у коме су...” — Ту застаде, намршти се, ћута дуго, присећа се, па наново узме оне хартије, те опет прочита гласно исту реченицу. Опет затим покуша да је изговори напамет, али без успеха, погреша. Ова се процедура понављала неколико пута, и успех све гори. Старац очајно уздахну, одгурну љутито хартије и глава му клону на груди.

Према њему, на другој клупи, седи једно ђаче; у руци му заклопљена књига, а оно напамет говори лекцију из ботанике:

„Ова корисна биљчица расте по мочварним пределима. Њен се корен у народу употребљава и као лек...”

Старац диже главу. Кад дете изговори целу лекцију, запита га:

— Научи твоје?

— Научих.

— Да си жив и здрав, синко! Учи сад, док си млад можеш памтити, а кад дођеш у моје године, ич!

Никако нисам могао растумачити откуд ови стари људи међу децом и шта ког врага они уче под седом косом. Каква ли је то опет школа у Страдији?

Радозналост моја постаде толико јака да сам најзад, не могући објаснити ово чудо сâм, морао прићи оном старцу, те из разговора с њим дознам да је народни посланик и да му је одређено у клубу да научи говор, од кога је малочас понављао прву реченицу...

После учења лекција долази слишавање, а затим се држе пробе.

Посланици дођу у клуб и ту заузме сваки своје место. Председник клуба седи за нарочитим столом, и уз њега два потпредседника. До његовог стола је сто за чланове владе, мало дале сто за секретаре клуба. Прво један секретар прозове све редом а затим се почиње озбиљан рад.

— Нека устану сви који имају да играју улоге опозиционара! — нареди председник.

Устаде њих неколико.

Секретар изброја седам.

— Куд је осми? — пита председник.

Нико се не јавља.

Посланици се почеше обазирати око себе, као да би сваки рекао: „Ја нисам; не знам ко је тај осми!”

Окрећу се и она седморица и траже очима свог осмог друга, док се тек један присети и узвикну:

— А, па овај овде је добио улогу опозиционара.

— Ја нисам, шта ме бедиш!? — вели онај љутито, а гледа у земљу.

— Па ко је? — пита председник.

— Не знам.

— Јесу ли сви ту? — пита председник секретара.

— Сви.

— До ђавола, па мора неко бити!

Нико се не јавља. Опет се сваки стаде окретати око себе, па чак и онај кога проказаше.

— Нека се јави који је!

Нико се не јави.

— Ти си, што не устајеш? — рече председник ономе осумњиченом.

— Он је, он је! — узвикнуше остали и чисто одахнуше, као човек који скине с леђа велики терет.

— Ја не могу да играм улогу опозиционара — јекну онај грешник очајно.

— Како не можеш? — пита председник.

— Нека буде други опозиционар.

— То је свеједно, ко било.

— Ја волим да сам уз владу.

— Ама ти си, у ствари, уз владу, него тек форме ради мора неко представљати опозицију.

— Ја нећу да представљам опозицију, ја сам уз владу.

Председник се узе објашњавати с њим надугачко и нашироко и једва га приволи, пошто му један од министара обећа неку богату лиферацију где се може много зарадити.

— Но, хвала богу! — узвикну председник сав знојав, заморен; сад их имамо осморицу.

Док се председник и влада објаснише с осмим опозиционаром, те га једва приволеше, она седморица седоше.

— Е, сад устаните сви опозиционари! — рече председник задовољно и отре зној са чела.

Стоји само онај један.

— Та шта то значи, где су сад остали? — викну председник, ван себе од љутине.

— Ми смо уз владу! — гунђају она седморица.

— Е, баш је оскудица у овој опозицији! — узвикну очајно министар полиције.

Настаде тишина, досадна, мучна тишина.

— Уз владу сте — поче сада љутито министар полиције. — Па да нисте уз владу, не бих вас ја ни изабрао! Хоћете, ваљда, да сад ми министри играмо улоге опозиције? Идућих избора нећете ми ви доћи. У тих осам места ја ћу оставити да народ сам бира, па ћемо бар имати истинске опозиционаре!

Најзад, после дугог објашњења, и пошто свакоме обећаше по штошта, пристадоше и она седморица да узму на се те мучне улоге. Неком обећаше положај, неком велику зараду, тек сваки доби награду за тако крупне услуге влади, којој је стало до тога да скупштина колико-толико изгледа истинска.

Кад се све то срећно сврши и отклони се најтежа препона, председник узе слишавати опозиционаре.

— Шта је твоја улога? — пита првог.

— Моја је улога да интерпелишем владу што се државне паре троше улудо.

— Шта ће на то влада одговорити?

— Влада ће рећи да је то због оскудице у новцу.

— Шта ти имаш на то да кажеш?

— Ја на то имам да кажем да сам са одговором владе потпуно задовољан и да молим десеторицу посланика да ме потпомогну.

— Седи! — рече председник задовољан.

— Каква је твоја улога? — пита другог.

— Ја имам да интерпелишем владу што су неки чиновници добили велике положаје преко реда и имају по неколико великих плата и многих додатака, док су други, способнији и старији чиновници, у малом положају и не унапређују се толико година.

— Добро, шта на то има влада да одговори?

— Министри ће на то рећи да су унапређивали преко реда само своје најближе рођаке и луде за које су се заузимали њихови присни пријатељи, и никог више.

— Шта ћеш ти на то рећи? —

— На то ћу рећи да сам са одговором владе потпуно задовољан.

Председник пита трећег шта је његова улога.

— Ја имам да нападнем најоштрије владу што закључује зајам под неповољним условима, кад су финансијске прилике у земљи и иначе тешке.

— Шта ће влада одговорити?

— Влада ће рећи да јој требају паре.

— Шта ћеш ти на то?

— Ја ћу рећи да сам тако јаким разлозима потпуно убеђен и да сам са одговором задовољан.

— Шта ти имаш? — пита четвртог.

— Да интерпелишем министра војног што војска гладује.

— Шта ће он рећи?

— Нема шта да једе!

— А ти?

— Потпуно сам задовољан.

— Седи.

Тако преслиша и остале опозиционаре, и онда пређе на скупштинску већину.

Ко је научио своју улогу буде похваљен, а они што улоге нису научили не смеју доћи у скупштинску седницу.

Због неповољних прилика у земљи народно представништво је морало у првим седницама приступити решавању најхитнијих ствари. Влада је тако исто правилно разумела своју дужност, те је, да се не би дангубило у ситним питањима, одмах изнела на решавање закон о уређењу морске флоте.

Кад сам чуо о томе, упитам једног посланика:

— Ви имате много морских ратних бродова?

— Немамо.

— Колико их свега имате?

— Засада немамо ниједан!

Ја се запрепастих од чуда. Он то примети, па и њему би то чудно.

— Шта вам је то чудно? — упита ме.

— Слушам да сте донели закон о...

— Јест, — прекиде ме он — донели смо тај закон о уређењу флоте, то је било потребно, јер ни до данас немамо тог закона.

— Допире ли Страдија до мора?

— Засада не.

— Па нашто онда тај закон?

Посланик се насмеја и додаде:

— Наша се земља, господине, граничила некад са два мора, а наши су народни идеали да Страдија буде оно што је некад била. Ми на томе, видите, радимо.

— Е, то је нешто друго — рекох као извињавајући се. — Сад разумем, и могу слободно рећи да ће Страдија заиста постати велика и моћна, докле год се за њу тако искрено и својски старате и докле год буде имала тако мудру и родољубиву управу као сада.

Сутрадан чујем да је кабинет пао. На све стране, по улицама и механама и приватним становима, разлеже се весела песма. Већ са свију страна Страдије почињу долазити депутације да у име народа поздраве нову владу. Многи листови препуњени депешама и изјавама оданих грађана. Све су те изјаве и честитке налик једна на другу, готово рећи разлика је само у именима и потписима. Ево једне:

„Председнику Министарског савета, Господину...

Господине председниче,

Ваше родољубље и велика дела у корист наше драге отаџбине познати су широм целе Страдије. Народ овога краја плива у веселу и радости због доласка Вашег на управу земаљску, јер је сваки тврдо убеђен да сте Ви са вашим друговима једини у стању да земљу нашу изведете из ових мучних и тешких прилика, из ове беде у коју је бацише рђавим и непатриотским радом Ваши претходници.

Кроз сузе радости кличемо: Живели!

У име пет стотина потписа

(потпис једног трговца).”

Или изјаве, обично овакве:

„До данас сам био приврженик прошлог режима, али како сам се данас, доласком новог кабинета, потпуно уверио да је прошла влада радила на штету земље, и како је садашњи кабинет једини у стању да земљу поведе болим путем и оствари велике народне идеале, то изјављујем да ћу од данас свим силама потпомагати данашњу владу и да ћу свуда и на сваком месту осуђивати прошли злогласни режим, кога се гнушају сви поштени луди у земљи.

(Потпис).”

У многим новинама, у којима сам до тог дана читао чланке у којима се хвали сваки поступак прошле владе, сад видим чланке у којима се најоштрије осуђује прошла владавина, а у звезде кује нова.

Кад сам узео те листове и прегледао бројеве од почетка године, видео сам да се доласком сваке владе понавља све једно те једно. Свака нова влада буде на исти начин поздрављена као једина ваљана, а свака прошла осуђена и названа издајничком, гадном, штетном, црном, гнусном.

Па и изјаве и честитке исте, од истих луди, сваком новом кабинету, а и у депутацијама су стално исти луди.

Чиновници нарочито журе с изјавама оданости свакој новој влади, сем ако који сме да противним поступком доведе у опасност свој положај и да рескира службу. Таквих је мало, и о њима јавно мњење има врло рђаво мишљење, јер кваре тако леп обичај који у Страдији постоји већ од дужег времена.

Разговарао сам с једним добрим чиновником о једном његовом другу који не хтеде честитати новој влади долазак на управу, те је због тога отпуштен из државне службе.

— Изгледа паметан човек — рекох.

— Будала! — одговори овај хладно.

— Не бих рекао!

— Та оставите, молим вас, занесењака. Воли да гладује с породицом него да, као сви други паметни, гледа своја посла.

Кога год бих упитао, добијем тако исто мишљење о таквим лудима, па чак их свет гледа са сажаљењем, али и презрењем.

Како је нова влада имала неке своје хитне послове, а потребно јој је било да јој народ преко посланика изјави пуно поверење и у исти мах да осуди рад прошле владе и скупштине, то задржаше исте посланике.

Ово ме јако изненади, те нарочито нађем једног од посланика и поведем с њим разговор:

— Без сумње ће кабинет пасти, пошто остаје иста скупштина? — упитам.

— Не.

— Знам, али како ће влада имати пуно поверење ове скупштине?

— Изгласаћемо!

— Онда бисте морали осудити рад прошле владе, па и ваш. То значи осудити свој рад!

— Који наш рад?

— Рад ваш са прошлом владом?

— Осудићемо прошлу владу!

— Знам, али како ћете то ви, исти посланици, кад сте до јуче помагали прошлу владу?

— Не мења ствар.

— Не разумем!

— Врло просто и јасно! — рече равнодушно.

— Чудновато!

— Ништа није чудно. Неко ће то морати урадити, па било ми, било други посланици. Влади треба само та формалност. То је тако заведено ваљда по угледу на остале стране земље, али, у ствари, скупштина и посланици код нас раде само оно што хоће влада.

— Па нашто онда скупштина?

— Та је л' вам кажем, само ради форме, колико да се каже да у нашој земљи има и тога, и да влада изгледа парламентарна.

— Е, сад тек разумем! — рекох још више изненађен и збуњен одговором.

И, заиста, посланици су показали да умеју ценити своју отаџбину, јер за њу жртвоваше и свој лични понос и образ.

— Живот су наши стари жртвовали за ову земљу, а ми се још предомишљамо да ли за њу само част своју да жртвујемо! — узвикнуо је један посланик.

— Тако је! — одјекну са свију страна.

Послови су у скупштини текли журно.

Прво, новој влади изгласаше пуно поверење и осудише рад прошле, а затим влада изнесе пред Народно представништво предлог да се у неколико закона учине измене.

Предлог се прими једногласно, и усвојише предложене измене у законима, јер су закони без тих измена и допуна сметали неколицини министарских рођака и пријатеља да заузму неке више положаје у државној служби.

Најзад се унапред одобрише сви издаци које ће влада учинити преко буџета, и онда се скупштина распусти, и посланици, уморни од државног посла, одоше кућама да се одморе, а чланови кабинета, пошто срећно пребродише све препоне, и задовољни пуним народним поверењем, приредише свечану другарску вечеру да се уз чашу вина, у весељу, И сами одморе од тешких брига око уређења земље.

Сирота нова влада одмах је морала мислити, а томе занату министри у Страдији нису вични. Искрено да говоримо, неколико дана су се јуначки, поносно држали; док је трајало и последње паре у државној каси, они су прекодан весела и ведре лица примали силне депутације из народа и држали дирљиве говоре о срећној будућности миле им и напаћене Страдије; а кад ноћ падне, онда се приређују сјајне и скупocene гозбе, где се пије, пева и држе се родољубиве здравице. Али кад се државна каса потпуно испразни, почеше господа министри озбиљно МИСЛИТИ И договарати се шта да се предузме у тако очајном положају. Већ за чиновнике је лако, они су и иначе навикнути да плате не примају по неколико месеци; пензионери су стари људи, доста су се и наживели; а војници, разуме се само по себи, и треба да се навикну на муке и невоље, па није згорег да и глад јуначки трпе; лиферантима, предузимачима и сваком другом добром грађанину срећне Страдије лако је рећи да исплата њихових рачуна није ушла у овогодишњи државни буџет. Али, није лако за министре; јер они, разуме се, треба да плате да се о њима добро говори и пише. Није лако још и за вазда других пречих ствари, јер има доста ствари које су прече од Страдије.

Забринули се, и дошли на мисао да треба оснажити привреду, те се због тога решише да земљу задуже повећим дугом; али како се око закључивања тога зајма мора потрошити доста новаца за скупштинске седнице, за путовања министарска у стране земље, то министри решише да покупе за ту цел св депозите државних каса, где је депонован новац приватних лица, да на тај начин помогну отаџбини која цвили у невољи.

У целој земљи настала пометња: у неким листовима се говори о кризи министарској, у неким како је влада већ повољно свршила преговоре о зајму, у неким и једно и друго, а владини листови пишу како никад земља није била у бољем благостању.

Све више и више стаде се говорити о том спасоносном зајму, новине све више и више пунише своје ступце расправљањем тога питања. Настаде на све стране јако интересовање и замало те дође дотле да готово стадоше сви послови. и трговци и лиферанти и чиновници и пензионери и свештеници, све је то у неком грозничавом, напрегнутом очекивању. На све стране, на сваком месту само се о томе говори, запиткује, нагађа.

Министри трче час у ову, час у ону страну земљу; час један, час други, час по два—три заједно. Скупштина на окупу, те се и тамо дебатује, решава, и најзад одобрише да се зајам закључи пошто-пото, и одоше сваки својој кући, а очајна радозналост све већа и већа у јавном мњењу.

Сретну се двојица на улици, па место поздрава одмах:

— Шта је са зајмом?

— Не знам!

— Преговарају?

— Сигурно!

Министри све јаче учестали похађати стране земље и враћати се натраг.

— Дошао министар? — пита један.

— И ја чујем.

— Шта је учињено?

— Ваљда повољно!

Док, једва једном, објавише владини листови (влада увек има по неколико листова, управо сваки министар свој лист — један, или два) да је влада довела до краја преговоре са страном једном групом, и да су резултати врло повољни.

„С поузданошћу можемо потврдити да ће за који дан зајам бити потписан и новац увезен у земљу.”

Свет се мало смири, али владини листови јавише да ће за два-три дана доћи у Страдију пуномоћник те банкарске групе г. Хорије, те ту потписати уговор.

Сад тек настаде усмено и писмено препирање; запиткивање, очекивање, сувишна, нервозна радозналост и силно полагање наде у тог једног странца, који се очекиваше да спасе земљу, бежу достигли врхунац.

Ни о чему се другом и не говори и не мисли до о том Хорију. Пронесе се глас да је приспео и одсео у том и том хотелу, и маса радознала света, и мушког и женског, и старог и младог, јурне хотелу, јурне тако журно и бесомучно да старе и слабије изгазе и изгрувају.

Појави се на улици какав странац, путник, и тек неко рекне другом:

— Гле, странац неки! — и погледа друга значајно, лицем и погледом као да га пита: „Да није то Хорије?”

— Да није он? — вели онај други.

— и ја нешто мислим.

Са свију страна посматрају странца и закључе да ће баш он бити. Пронесу после ту вест кроз варош да су видели Хорија, и та вест се тако брзо пронесе и проструји кроз све слојеве друштва да ће после једног-два часа цела варош с поуздањем тврдити да је он ту, да су га луди лично видели и с њим говорили. Устумарала се полиција, узнемирили се министри, па трче на све стране да се са њим састану и укажу му поштовање.

Нема га.

Сутрадан доносе листови да јучерашња вест о доласку Хоријевом није истинита.

Докле је то дошло, видеће се из овог догађаја.

Једног дана ишао сам на станицу где стаје једна страна лађа.

Приспе лађа и почеше излазити путници. Ја се нешто заговорио с једним познаником, док, одједном, маса света се пови ка лађи тако силно да ме умало један што се затрчао не обори.

— Шта је то?

— Ко је? — стадоше многи један другог запиткивати.

— Он! — одговарају.

— Хорије?

— Јест, дошао!

— Где је, камо га! — жубори маса и настаде гурање, тискање, пропињање, зверење, свађа; сваки хоће да приђе ближе.

Заиста приметим једног странца који је молио и запомагао да га пусте јер има журна посла. Једва човек говори, стење управо, потиснут и згњечен радозналом светином.

Полицајци су одмах разумели своју праву дужност и одјурише да о доласку његовом извести министра председника, остале чланове владе, председника општине, главар цркве и остале великодостојнике земаљске.

И, замало, а у маси се зачуше гласови:

— Министри, министри!

И министри се доиста појавише са свима великодостојницима земље Страдије. Сви у свечаном руху, са свима лентама и силним орденима, а све не носе у редовним приликама, већ по неколико само. Маса се расклопи на све стране, и тако странац остаде сам у средини, с једне стране, а с друге се стране појавише министри идући му у сусрет.

Министри се зауставише на пристојној даљини, скидоше капе и приклонише се до земље. То исто уради и маса. Он изгледаше нешто збуњен, преплашен, а у исто време јако зачуђен, али се с места није мицао, стајао је непомично, као статуа. Министар председник иступи један корак још напред и отпоче:

— Врли странче, твој долазак у нашу земљу историја ће забележити златним словима, јер тај знаменити долазак чини епоху у нашем државном животу; твој долазак доноси срећну будућност нашој милој Страдији. У име целе владе, у име целог народа, ја те поздрављам као спаситеља нашег, и кличем: живео!

„Живео! Живео!” проломи се ваздух од усклика из хиљаде грла.

Затим главар цркве отпоче певати побожне песме, и забрујаше звона на храмовима главног града земље Страдије.

Кад се и тај део званичног дочека сврши, онда министри, са љубазним осмехом на лицу, с понизношћу приђоше странцу, руковаше се редом, па се остали измакоше и стадоше гологлави с приклоњеним главама, а министар председник узе његов куфер у наручје, с неким страхопоштовањем, а министар финансија, опет, штап знаменитог човека. Понеше те ствари као какве светиње. Куфер је, разуме се, и био светиња, јер је у њему сигурно судбоносни уговор; управо, у том куферу беше, ни мање ни више, већ будућност, срећна будућност целе једне земље. Зато је, дакле, министар председник, знајући шта носи у својим рукама, изгледао свечан, преображен, поносит, јер у својим рукама носи будућност земље Страдије. Главар цркве, као човек богом обдарен великим духом и умом, одмах је и сам увидео важност тога куфера, те са осталим првосвештеницима опкружи министра председника, и запеваше побожне песме.

Спровод се крете. Он и министар финансија напред, а куфер у наручју министра председника, окружен првосвештеницима и гологлавим народом, за њима. Иде се лагано, свечано, ногу пред ногу, певају се побожне песме, а звона звоне и пуцају прангије. И тако лагано главном улицом, идући дому министра председника. И куће и кафане и храмови и канцеларије, све се испразнило, све је живо изишло да суделује у том епохалном дочеку великог странца. Чак ни болесници не изостадоше; и они су изнети из станова да виде ту ретку свечаност; чак и из болница све болеснике изнели на носилима; па и њима чисто секнула бољка: лакше им кад помисле на срећу своје миле отаџбине, и деца на сиси изнета, и ода не плачу, већ упиљила своје очице у великог странца као да осећају да се та срећа за њих спрема.

Док стигоше до куће министра председника, већ и вече паде. Странца више унесе него што га уведоше у кућу; уђоше сви министри и великодостојници, а маса остаде да пиљи радознало у прозоре, или просто да блене у кућу.

Сутрадан почеше да стижу депутације из народа да поздраве великог странца, а већ још у зору пред кућу министра председника докрцкаше лагано тешко натоварена кола разних одликовања за врлог странца.

Странац је, разуме се, одмах изабран за почасног председника министарства, за почасног председника општине, Академије наука и свију могућих хуманих друштава и удружења у Страдији, а њих има сијасет, па чак и друштво за оснивање друштава. Све га вароши изабраше за свог почасног члана, сви га еснафи признадоше за добротвора, а један пук војске у почаст његову прозва се „Силни пук Хоријев”.

Сви листови га поздравише дугим чланцима, многи донеше његову слику. Многи чиновници беху у почаст тога дана унапређени, многи полицајци и одликовани и унапређени, многа нова надлештва отворена и нови чиновници постављени.

Већ два дана како траје бурно веселе по целом граду. Свира музика, звона звоне, пуцају прангије, брује песме, расипа се пиће.

Трећег дана, министри, иако мамурни од весеља, морадоше жртвовати одмор тела свог за срећу земље и народа, те се искупише у пуну седницу да са Хоријем заврше преговоре о зајму и потпишу тај епохални уговор.

Најпре, као увода ради, почели су приватан разговор (у веселу заборавих рећи да се куфер чува под јаком стражом).

— Хоћете ли дуже остати овде? — пита га министар председник.

— Докле год не свршим посао, а он ће дуже трајати!

Министре збуну та реч дуже.

— Мислите, дуже ће трајати?

— На сваки начин. Такав је посао.

— Нама су ваши услови познати, а и вама наши, те држим да неће бити никаквих сметњи! — рече министар финансија.

— Сметњи? — рече странац уплашено.

— да, држим да их неће бити!

— Ија се надам!

— Онда можемо одмах потписати уговор! — рече министар председник.

— Уговор!

— Да!

— Уговор је потписан; и ја ћу се још сутра кренути на пут; а, пре свега, ја ћу вам и сада и док вам бити захвалан на оваквом дочеку. Искрено да вам кажем, ја сам збуњен, још нисам довољно свестан шта је све са мном. Додуше, у овој сам земљи сад први пут, али нисам могао ни сањати да ћу као непознат ма где бити овако дочекан. Ја још држим да сањам.

— Потписали сте, дакле, уговор? — викнуше сви у један глас, одушевљено.

— Ево га! — рече странац и извади из џепа табак хартије на коме је уговор, и узе читати на свом језику. Уговор је био између њега и једног шљиварског трговца из унутрашњости Страдије, где се онај обвезује да му лиферује толику и толику количину шљива за кување пекмеза, до тог и тог дана...

Шта се у једној цивилизованој и паметној земљи и могло друго учинити, већ да се странац, после тако глупог уговора протера из Страдије, тајно, а после три дана да владини листови донесу белешку:

„Влада енергично ради на остварењу новог зајма и сви су изгледи да ћемо још до краја овог месеца примити један део новца.”

Свет се мало распитивао о Хорију, па престаде, а затим опет све по старом.

Кад сам узео размишљати о овом последњем догађају, необично ми се допадале општа хармонија у Страдији. Не само што су министри симпатични и ваљани, већ сам

приметио да је и главар цркве уман и духовит човек. Ко би се могао у згодном тренутку, управо најсудбоносијем тренутку, кад се решава судбина земље, сетити да запева побожне песме над куфером оног пекмезара и да тиме моћно помогне трудољубивој влади у великим подвизима. Код тако сложног рада мора бити среће.

Одмах се решим да првом приликом одем мудром оцу, главару цркве, те да изближе познам тог великог Страђанина.

ВОЂА

Б

раћо и другови, саслушао сам све говоре, па вас молим да и ви мене

чујете. Сви нам договори и разговори не вреде докле год смо ми у овом неплодном крају. На овој прљуши и камену није могло рађати ни кад су биле кишне године, а камоли на овакву сушу какву ваљда нико никад није запамтио.

— Докле ћемо се ми овако састајати и напразно разговарати? Стока нам полипса без 'ране, а још мало па ће нам и деца скапавати од глади заједно с нама. Ми морамо изабрати други начин, бољи и паметнији. Ја мислим да је најбоље да ми оставимо овај неродни крај, па да се кренемо у бели свет тражити болу и плоднију земљу, јер се овако не може живети.

Тако је говорио некад, на неком збору, изнемоглим гласом један од становника неког неплодног краја. Где је и кад је ово било, то се, мислим, не тиче ни вас, ни мене. Главно је да ви мени верујете да је ово било негде и некад у неком крају, а то је доста. Оно, додуше, некад сам држао да сам целу ову ствар ја сам однекуд измислио, али мало-помало, ослободих се те страшне заблуде, и сад тврдо верујем да је све ово што ћу сад причати било и морало бити негде и некад, и да ја то никад и ни на који начин нисам ни могао измислити.

Слушаоци, бледа, испијена лица, тупа, мутна, готово бесвесна погледа, са рукама под појасом, као да оживеше на ове мудре речи. Сваки је већ себе замишљао у каквом чаробном, рајском пределу где се мучан и трудан рад плаћа обилном жетвом.

— Тако је, тако је!... — зашушташе изнемогли гласови са свију страна.

— Је ли б...л...и...з...у? — чу се развучен шапат из једног угла.

— Браћо! — отпоче опет један говорити мало јачим гласом. — Ми морамо одмах послушати овај предлог, јер овако се више не може. Радили смо и мучили смо се, па све узалуд. Одвајали смо и од уста својих те сејали, али наиђу бујице па снесу и семе и земљу са врлети, и остане го камен. Хоћемо ли ми вечно овде остати и радити од јутра до мрака па опет бити и гладни и жедни, и голи и боси?... Морамо поћи и потражити болу, плоднију земљу, где ће нам се мучан труд награђивати богатим плодом.

— Да пођемо, одмах да пођемо, јер се овде живети не може! — зашушта шапат, и маса пође некуд, не мислећи куда.

— Станите, браћо, куда ћете? — опет ће онај први говорник. — Морамо ићи, али се тако не може. Ми морамо знати куда идемо, иначе можемо пропасти горе, место да се спасемо. Ја предлажем да изаберемо вођу, кога сви морамо слушати и који ће нас водити правим, најбољим и најпречим путем.

— Да изаберемо, одмах да изаберемо!... — чу се са свију страна.

Сад тек настаде препирка, прави хаос. Сваки говори и нико никог нити слуша, нити може чути. Затим се почеше одвајати у групице; свака шушка нешто за се, па и групице прскоше и узеше се за руке све два и два, те један другом говори и доказује, вуче један другог за рукаве и меће руку на уста. Опет се састану сви, и опет сви говоре.

— Браћо! — истаче се одједном један јачи глас и надмаши остале промукле, тупе гласове. — Ми овако не можемо ништа учинити. Сви говоримо и нико никог не слуша. Бирамо вођу! Па кога би то између нас и могли изабрати? Ко је између нас путовао да зна путове? Ми се сви добро знамо и ја први не бих се смео са својом децом поверити ниједноме овде на овом збору. Него, кажите ви мени који познаје онога путника тамо што још од јутрос седи у хладу крај пута?...

Настаде тишина, сви се окретоше непознатоме и узеше га мерити од главе до пете.

Човек онај, средњих година, мрка лица, које се готово и не види од дуге косе и браде, седи, ћути као и дотле, и некако замишљено лупка дебелим штапом по земљи.

— Јуче сам ја видео овога истог човека са једним дечком. Ухватили се за руке и иду улицом. Синоћ онај дечко отишао некуд кроза село, а овај сам остао.

— Остави, брате, те ситнице и лудорије да не губимо времена. Ко је, да је, он је путник издалека, чим га нико од нас не зна, те сигурно зна добро најпречи и најбољи пут да нас поведе. Како га ја ценим, изгледа да је врло паметан човек, јер непрестано ћути и мисли. Други би се, брзоплет, већ десет пута досад умешао међу нас, или почео ма с ким разговор, а он толико времена седи сам самцит и само ћути.

— Дабогме, ћути човек и мисли нешто. То не може бити друге него је врло паметан — закључише и остали, па узеше опет загледи странца и сваки на њему и његову изгледу откри понеку сјајну особину, понеки доказ његове необично јаке памети.

Не проведе се много разговора, и сви се сагласише да би најбоље било да умоле овог путника, кога им је, како веле, сам Бог послао: да их поведе у свет да траже бољи крај и плоднију земљу, да им буде вођ, а они да га безусловно слушају и покуравају му се.

Изабраше из своје средине десеторицу који ће отићи странцу, те му изнети побуде збора и своје бедне прилике, и умолити га да се прими за вођа.

Отидоше она десеторица, поклонише се смерно пред мудрим странцем, и један од њих узе говорити о неплодном земљишту њихова краја, о сушним годинама, о бедном стању у коме се налазе и заврши овако:

— То нас нагони да оставимо свој крај и своје куће, па да пођемо у свет тражити бољи завичај. И баш сад, када падосмо на тако срећну мисао, као да се и Бог смилова на нас, те нам посла тебе, мудри и врли странче, да нас поведеш и спасеш беде. Ми те у име свих становника молимо да нам будеш вођ, па куд год ти, ми за тобом. Ти знаш путове, ти си свакако и рођен у срећнијем и бољем завичају. Ми ћемо те слушати и покоравати се свакој наредби твојој. Хоћеш ли, мудри странче, пристати да спасеш толике душе од пропасти, хоћеш ли нам бити вођа?

Мудри странац за све време тог дирљивог говора не подиже ни главу. Остаде до краја у истом положају како га и затекоше; оборио главу, намрштен, ћути, лупка батином по земљи и мисли. Кад се говор заврши, он, не мењајући положај, кратко и 'ладно процеди кроза зубе:

— Хоћу!

— Можемо ли дакле поћи с тобом тражити бољи крај?

— Можете! — продужи мудри странац не дижући главе.

Сад настаде одушевљење и изјаве захвалности, али на то мудрац не рече ни речи.

Саопштише збору срећан успех, додајући како тек сад виде каква велика памет лежи у том човеку.

— Није се ни макао с места, нити главе подиже бар да види ко му говори. Само ћути и мисли; на све наше говоре и захвалности свега је две речи проговорио.

— Прави мудрац!... Ретка памет!... — повикаше весело са свију страна, тврдећи како га је сам Бог као анђела с неба послао да их спасе. Сваки бејаше тврдо уверен у успех поред таквог вође, да га ништа на свету не би могло разуверити.

И тако на збору би сад утврђено да се крену још сутра зором.

Сутрадан се искупи све што имаше одважности да пође на далеки пут. Више од две стотине породица дође на уречено место, а мало их је још и остало да чувају старо огњиште.

Тужно је погледати ту масу бедног становништва које љута невоља нагони да напусти крај у коме су се родили и у коме су гробови предака њихових. Лица њихова коштуњава, изнемогла, сунцем опаљена; патња је дугим низом мучних година остављала трага на њима и изразу дала слику беде и горког очајања. Али се у овом тренутку у њиховим очима огледаше први зраци наде, али и туге за завичајем. Понеком старцу се слила суза низ смежурано лице, уздише очајно, врти главом с пуно слутње, и радије би остао да причека још који дан, па да и он остави кости у том кршу, неголи да тражи боли завичај; многе од жена гласно наричу и опраштају се са умрлима, којима гробове остављају; луди се отимају да се сами не би разнежили, и вичу: „Добро, хоћете ли да и даље гладујемо у овом проклетом крају и да живимо по овим учерицама?” А и они би сами чисто хтели да цео тај проклети крај и оне бедне кућице понесу, да се може како, собом.

Граја и галама као у свакој маси. Узнемирени и луди и жене, а и деца што их мајке носе на леђима, у љуљкама, ударила у цику; узнемирила се некако чак и стока. Стоке мало и имају, али, тек, ту је понека кравица, понеко мршаво, чупаво кљусе с великом главом и дебелим ногама, на кога су натоварили вазда неких поњава, торба, или по две вреће преко самара, па се сирото поводи под теретом, а опет се држи у сили, па зарже покашто; неки, опет, натоварили магаре; дечурлија вуку псе о ланцима. Ту је, дакле, разговор, вика, псовка, кукњава, плач, лавез па чак је и један магарац два-трипут њакнуо, али вођа ни речи да проговори, као да га се цела та маса и врева ништа не тиче. Прави мудрац!

Он једнако седи оборене главе, ћути и мисли, и ако тек плуцне покатак, то му је све. Али му је баш због таквог држања популарност нарасла тако да је сваки био у стању скочити, што кажу, за њим и у ватру и у воду. Међу многима могао се чути отприлике овакав разговор:

— Море, срећни смо те наиђосмо на оваква човека, а да смо без њега пошли, не дао бог, зло и наопако, пропали бисмо! То је памет, Само ћути, речи још није проговорио! — рећи ће један, па погледа са страхопоштовањем и поносом у вођу.

Шта има да говори? Ко говори, тај мало што мисли. Мудар човек, разуме се, па само ћути и нешто мисли!... — додаде други, па и он са страхопоштовањем погледа вођу.

— Па, оно, није ни лако водити оволики свет! И мора да мисли кад је примио на себе толику дужност! — опет ће први.

Дође време поласку. Чекали су мало не би ли се још ко присетио да пође с њима, али, како никог не беше, није се могло дале оклевати.

— Хоћемо ли се кренути? — питају вођу.

Он устаде без речи.

Уз вођу се одмах груписаше најодважнији људи да му се нађу у несрећну случају и да га чувају да му се не би десила каква опасност.

Вођа, својски намрштен, оборене главе, коракну неколико пута, машући достојанствено штапом испред себе, а маса крете за њим и викну неколико пута: „Живео!” Вођа коракну још неколико корака и удари у плот од општинске зграде. Ту, наравно, стаде он, стаде маса. Вођ се измаче мало, и лупи два-трипут штапом по плоту.

— Шта ћемо? — питају.

Он ћути.

— Шта: шта ћемо? Обаљуј плот! То ћемо! Видиш да човек даје штапом знак шта треба радити! — викнуше они што су уз вођу.

— Ено врата, ено врата! — вичу деца и показују врата, која су остала на противној страни.

— Пссст, мир, децо!

— Будитебокснама, шта се чини! — крсте се неке жене.

— Ни речи, он зна шта треба. Обаљујмо плот!

За тили часак пуче плот као да га није ни било.

Прођоше.

Нису макли ни сто корака, а вођа западе у неки велики трњак, и застаде. С муком се ишчупа натраг и узе штапом ударати то лево, то десно. Стоје сви.

— Па шта је сад опет? — вичу они позади.

— Да се пробија трњак! — викнуше опет они уз вођа.

Ево пута иза трњака! Ево пута иза трњака! — вичу деца, па и многи луди из позадине.

— Ето пута, ето пута! — ругају се гневно они уз вођа. — А ко ли зна куд води, слепци једни? Не могу сви заповедати. Он зна куд је боле и прече! Проваљујмо трњак.

Навалише проваљивати.

— А јаој! — завапи понеко коме се забије трн у руку или га шине оструга по лицу.

— Нема, брајко, ништа без муке, ваља се и промучити, ако мислимо успети одговарају на то најодважнији.

Пробише после многих напора трњак и пођоше дале.

Ишли су неко кратко време и наиђоше на неке врљике.

Обалише и њих, па пођоше дале.

Мало су прешли тога дана, јер су још неколико мањих, сличних препона морали савлађивати, а уз мршаву храну, јер неко је понео сува хлеба и нешто мало смока уз хлеб, понеко само хлеба да бар овда-онда залаже глад, а понеки ни хлеба није имао. Дао бог још летње време, те се бар гдегде нађе која воћка.

Први дан, тако, пређоше мало, а осећаху много умора. Опасности велике не указаше се, па и несрећних случајева не беше. Наравно да се при тако великом предузећу ово мора рачунати у ситнице: једну жену ошину трн по левом оку, те је привила влажну крпу; једно дете ударила врљика преко ножице, па рамље и јауче; један старац се саплео на остругу, пао и угануо ногу, превили су му туцан црни лук, а он јуначки трпи бол и иде дале одважно за вођом, ослањајући се на штап. (Многи су, додуше, говорили да чича лаже како је угануо ногу, већ се само претвара, јер је рад да се врати натраг). Најзад, мало ко да нема трн у руци, или да није огребан по лицу. Људи јуначки трпе, жене проклињу час кад су пошле, а деца, као деца, наравно, плачу, јер не појме како ће се богато наградити та мука и бол.

На превелику срећу и радост свију, вођи се ништа није десило. Оно, ако ћемо право, њега највише и чувају, али тек, тек — има човек и среће.

На првом конаку се помолише и захвалише Богу што су први дан срећно путовали и што им се вођи није никакво, па и најмање зло догодило. Затим ће узети реч један из оне групе најодважнијих. Преко лица му стоји масница од оструге, али се он на то не осврће: — Браћо! — поче он. — Ево смо, хвала богу, већ један дан превалили срећно. Пут није лак, али морамо савладати јуначки све препоне, кад знамо да нас овај мучни пут води срећи нашој. Нека нам Бог милостиви сачува вођу од свака зла да би нас и дале овако успешно водио!...

— Сутра ћу изгубити, ако је тако, и ово друго око!... — прогунђа љутито она жена.

— А јој нога! — продера се чича, ослобођен том примедбом женином.

Деца већ стално кењају и плачу, и једва их мајке утишавају да би се чуле речи говорникове.

— Јест, изгубићеш друго око, — плану говорник — па нека оба изгубиш. Ништа то није да једна жена изгуби очи за овако велику ствар. То је срамота! Мислиш ли на добро и срећу своје деце? Нека половина нас пропадне за ову ствар, па ништа. Чудна

ми чуда, једно око! Шта ће ти очи кад има ко за нас гледа и води нас срећи? Ваљда ћемо због твога ока и чичине ноге напустити ово племенито предузеће.

— Лаже чича! Лаже чича, претвара се само да се врати! — чуше се гласови са свију страна.

— Коме се, браћо, не иде, — опет ће говорник — нека се врати, а не да кука и буни друге луде. Што се мене тиче, ја ћу за овим мудрим вођом ићи док ме траје.

— Сви ћемо, сви за њим док нас траје.

Вођ је ћутао.

Људи га опет узеше загледати и шапутати:

— Само ћути и мисли!

— Мудар човек!

— Гле, какво је њему чело!

— И намрштен једнако.

— Озбиљан!

— Куражан је, види се по њему.

— Куражан, мани га: плот, врљике, трњаке, све то скрши. Само тек намрштен онако лупи штапом и не говори ништа, а ти онда гледај шта ћеш.

Тако прође први дан, а са истим успехом прође још неколико дана. Ништа од веће важности, само ситније препоне: стропоштају се у јендек, у јаругу, ударе на врзину, на остругу, на боцу, сломије по неколико њих ногу, или руку, разбије понеко главу, али се све те муке подносе. Неки су старци пропали, али су стари и били. „Помрли би да су и у кући седели, а камоли на путу!” — рекао је онај говорник, те охрабрио свет да иде даље. Неколико мање деце од године-две дана пропало је, али стегли су срце родитељи, јер тако је Бог хтео, а и жалост је мања што су деца мања: „То је мања жалост, а не дао бог да родитељи дочекају да губе децу кад приспеју за удају и женидбу. Кад је тако суђено, боље што пре, јер мање и жалости!” — тешио је опет онај

говорник. Многи храмљу и гегају, неки завили мараме преко главе и хладне облоге метули на чворуге, неки носе руку о марами: сви се подрпали и поцепали, па им висе дроњци с одела, али ипак се иде срећно даље и даље. Све би то лакше подносили, али их је и глад често мучила. Али, напред се мора.

Једног дана се деси нешто важније.

Вођа иде напред, уз њега најодважнији (мање двојица. За њих се не зна где су. Опште је мишљење да су издали и побегли. Једном је приликом онај говорник и говорио о њиховом срамном издајству. Мало их је који држе да су пропали у путу, али ћуте и мишљење не казују да се свет не плаши), па онда редом остали. Наједаред се указа грдно велика и дубока каменита јаруга, прави амбис. Обала тако стрма да се није смело ни корачити напред. И одважни застадоше и погледаше вођу. Он, оборене главе, намрштен и замишљен ћути и одважно корача напред лупкајући штапом пред собом то лево, то десно, по свом познатом обичају, а то га је, како многи веле, правило још достојанственијим. Никога он не погледа, ништа не рече; на његовом лицу никакве промене, ни трага од страха. Све ближе амбису. Чак и они најхрабрији од најхрабријих дошли у лицу бледи као крпа, а нико не сме ни речи да примети паметном, оштром и одважном вођи. Још два корака па је вођа до амбиса. у смртном страху, разрогачених очију, стукнуше сви, а најодважнији таман да задрже вођу, па макар се огрешили о дисциплину, а он у том коракну једанпут, други пут и стрмекну у јаругу.

Настаде забуна, кукњава, граја, овлада страх. Неки чак почеше бежати.

— Станите, куда сте нагли, браћо! Зар се тако држи задата реч? Ми морамо напред за овим мудрим човеком, јер он зна шта ради; није ваљда луд да себе упропасти. Напред за њим! Ово је највећа, али можда и последња опасност и препона. Ко зна да још ту, иза те јаруге, није каква дивна плодна земља коју је Бог нама наменио. Напред само, јер без жртава нема ничега! — Тако изговори онај говорник и коракну два корака напред, те га нестале у јарузи. За њим они најодважнији, а за овима јурнуше сви.

Кукњава, стењање, котрљање, јечање по стрмој обали оне грдне рупчаге. Би се заклео човек да нико жив, а камоли здрав и читав, изићи не може из тог амбиса. Али тврд је човечији живот. Вођа је имао ретку срећу, те се при паду задржао, као и увек, на неком цбуну, те се није повредио, а успео је да се полако искобеља и изиђе на обалу.

Док се дотле разлегаше кукњава и лелек, или се чујаше потмуло стењање, он сеђаше непомичан. Ћути само и мисли. Неки доле угрувани и расрђени почеше га и псовати, али се он ни на то не осврташе.

Који су се срећније скотрљали и зауставили где на цбун или дрво, почеше с муком излазити из јаруге. Неко сломио ногу, неко руку, неко разбио главу, па га крв залила по лицу. Како ко, тек нико читав сем вође. Гледају вођу мрко, попреко и стењу од бола, а он ни главе да дигне. Ћути и мисли, као сваки мудрац!

Прошло је још времена. Број путника све мањи и мањи. Сваки дан однесе по неког; неки су напуштали такав пут и враћали се натраг.

Од великог броја путника заостаде још дваестак. Сваком се очајање и сумња огледа на мршаву, изнемоглу лицу од напора и глади, али нико ништа не говори. Ћуте као и вођа, и иду. Чак и онај ватрени говорник маје очајно главом. Тежак је то пут био.

Из дана у дан се и од ових поче број смањивати, и остаде десетак друга. Лица још очајнија, а целим путем се, место разговора, чује кукање и јечање.

Сад више беху наказе него луди. Иду на штакама, обесили руке о мараме што су везане око врата. На глави сила од превоја, облога, тифтика. И ако би баш и хтели приносити нове жртве, нису могли, јер на телу готово и не беше места за нове ране и убој.

Изгубили су већ и веру и надање и они најодважнији и најчвршћи, али иду ипак дале, то јест мичу се на неки начин са тешким напорима уз кукање и стењање од бола. Па и шта би, кад се натраг не може. Зар толике жртве, па сад напустити пут?!

Сумрачило се. Гегају тако на штакама, док тек погледаше, а вође нема пред њима. Још по један корак, па сви опет у јаругу.

— А јаој, нога!... А јаој, мајко моја, рука!... А јаој! — разлеже се кукњава, а затим само кркљање, јечање и стењање. Један је потмуо глас псовао чак и дотичног вођу, па умуче.

Кад је свануло, а вођа седи онако исто као и онога дана када га изабраше за вођу. На њему се не опажа никакве промене.

Из јаруге избауља онај говорник, а за њим још двојица. Обазреше се око себе, онако нагрђени и кржави, да виде колико их је остало, али само је још њих тројица.

Смртни страх и очајање испуни њихову душу. Предео непознат, брдовит, го камен, а пута нигде. Још пре два дана су прешли преко пута и оставили га. Вођа је тако водио.

Помислише на толике другове и пријатеље, на толику родбину која пропаде у том чудотворном путу, па их обузе туга јача од бола у осакаћеним удовима. Гледаху рођеним очима својим рођену пропаст.

Онај говорник приђе вођи и поче говорити изнемоглим, устрепталим гласом, пуним бола, очајања и горчине:

— Куда ћемо?

Вођа ћути.

— Куда нас водиш и где си нас довео? Ми се теби поверисмо заједно са својим породицама и пођосмо за тобом оставивши куће и гробове наших предака не бисмо ли се спасли пропасти у оном неплодном крају, а ти нас горе упропасти. две стотине породица поведосмо за тобом, а сада преброј колико нас је још остало.

— Па зар нисте сви на броју? — процеди вођа не дижући главе.

— Како то питаш? Дигни главу, погледај, преброј колико нас остаде на овом несрећном путу! Погледај какви смо и ми што ошадосмо. Боље да нисмо ни остали него да смо овакве наказе.

— Не могу да погледам!...

— Зашто?!

— Слеп сам!

Нашаде тајац.

— Јеси ли у путу вид изгубио?

— Ја сам се и родио слеп.

Она тројица оборише очајно главе.

Јесењи ветар страховито хучи планином и носи увело лишће; по брдима се повила магла, а кроз хладан, влажан ваздух шуште гавранова крила и разлеже се злослутно грактање. Сунце сакривено облацима, који се котрљају и јуре журно некуд даље, даље.

Она се тројица згледаше у смртном страху.

— Куда ћемо сад? — процеди један гробним гласом.

— Не знамо!

Београд, 1901. године

МРТВО МОРЕ

Б

аш у тренутку кад седох да пишем ову приповетку, указа ми се пред

очима слика моје покојне стрине. Иста онака као што, јадница, беше за живота. На њој жућкаста рекла од калмука, која јој није таман, као да је за другог скројена, ократка сукња од истог калмука и плава кецеља, опет са жутим цветовима; на ногама јој штиковане папуче, разуме се жутим везом, а за читаву шаку дуже него што треба. Убрађена шамијом затвореножуте боје. Лице јој тужно, пуно бора, жуто; очи готово исте боје као и лице, поглед изражава неку вечито очајну бригу; усне танке, мало модрикасте, увек спремне за плач, иако покојницу никад нисам видео да плаче. Међутим је непрестано уздисала, хукала и гунђала неку слутњу, бојазан за све и свашта. Повијена мало у леђима, груди јој уске, слабачке, упале; руке метне под појас, па тумара свуда по кући и дворишту мотрећи на сваку ситницу, а у свему види неко зло. Наићи ће чак на обичан какав камен у дворишту, па и ту предвиди опасност.

— Хууу!... Спотакне се дете, па удари главом у овај камен, па сву главу разбије! — прогунђа с очајањем на лицу, па узме камен и изнесе га из дворишта.

Седнемо да ручамо, а она би, тек, мени:

— Полако једи, можеш да прогуташ кост, па сва црева да ти провали!

Пође ко из куће на коњу, а она га испраћа и хуче с рукама под појасом:

— Хууу! Пази добро! Ђаво коњ, па само док презне, а теби пукне гоч о ледину!

Ако се иде на колима, она опет предвиди стотину опасности, и све то набраја, гунђајући за свој рачун, лутита, у страху и бризи: „Хууу, врдне коњ у страну, па одоше кола у јаругу!... Неће да пазе, но ће тако негде да истреште очи у јарузи.” Узме дете дрво у руке, а она би, грешница, на то прогунђала: „Падне с дрветом, па, како је дрво шиљато, истера очи.” Оде ко из куће да се купа, а она читав час пре поласка гунђа по буцацима: „Прокопала негде вода па, тек, само док се омакне у амбис, хајд', па после да буде куку леле, ал' доцкан! Хууу!... Вода је гора од ватре. Повуче дубина, па удави зачас.” Сећам се како сам толико пута, још као дете, стајао пред кућом, док ће, тек, стрина хукнути и почети своје злогуко гунђање с рукама под појасом: „Хууу!... Ето где стоји, а потегне озго ћерамида, ћок у главу, па уби на место!” Пошле ме у нашу сеоску бакалницу, која је била одмах пред кућом, да купим што за пет пара, соли или бибера, па ће ми успут дати савете мудре и опрезне: „Пази низ ове басамаке, и кад идеш, немој да зеваш него гледај пред ноге. Саплетеш се, па мож' да паднеш на месту мртав!... Код овог Турчина (тако је звала бакалина, који је иначе био врло добар човек, само зато

што је наше свиње јурио мотком из своје авлије што му ришкају башту) пази се, немој да ти дâ што да једеш. Метне отров неки, па тек заковрнеш као ћуре.” Ма шта човек радио, или не радио ништа, у свему моја добра покојна стрина мора наћи неке опасности. Ако спаваш — ху! Ако пијеш воду — хууу!... Ако седиш — хууу, ако идеш, опет оно несрећно и злоупотреку хууу!

Једне недеље пошао стриц у цркву.

— Хууу! — учини стрина, с рукама под појасом.

— Шта ти је? — пита стриц.

— Хууууу! — беше њен одговор.

— Ваљда црква није рат, па да ми ту хучеш и гледаш ме као да ме испраћаш на вешала, а не у божји храм!

Стрина нешто својски гунђа, с рукама под појасом, гледа у стрица погледом пуним злокобне слутње, готово очајно, па, место одговора, уздахну горко и дубоко.

— Шта ти је, јеси ли ти луда жена?

— Може неки 'ајдук да искочи из шуме, па тек, само крк ножем! — вели стрина, запињући из све снаге кад говори, а ипак шапатом. Тако је чудновато она увек говорила. Бог да јој душу прости!

— Какав 'ајдук усред бела дана кад у нас није било 'ајдука ни ноћу, откад ја знам за себе?!

— Није сваки дан Бадњи дан... У'вате, одвуку у шуму, па одеру као јарца... Хуууу!

Стриц се, сиромах, баш се сећам као да је јуче било, прекрсти левом руком, па изиђе љутито, а стрина метнула руке под појас, гледа за њим очајно, погледом пуним слутње, па тек зашишта на свој начин:

— Закољу к'о јагње!... Хуууу!

Јест, таква је била моја покојна, добра и паметна стрина. Сад, кад ово пишем, као да је гледам очима и чујем оно њено злослутно гунђање.

Да је жива, јадница, она би, на сваки начин, с искреним очајањем нашла хиљадама опасности у овој мојој причи: у свакој реченици, у свакој речи, у сваком слову. Чисто је чујем како ми слуту зло и гунђа за се својим нарочитим гласом:

— Хууууу!... Дотрчи џандар, па у'апси зачас!

— Хууууу! у'апси зачас — што рекла моја покојна стрина. Сећати се својих покојних, милих и драгих, то је лепа ствар, и ја заиста заслужујем у том погледу

похвалу, али, на крају крајева, што рекао неко: какве везе има моја покојна стрина с овом причом?

Ако ћемо искрено да говоримо, то се и ја чудим: какве везе, до ђавола, може имати моја стрина и цела ова ствар? Као што имају везе Народна скупштина и Сенат. Али, ето тако, што се мора, мора, ко те, опет, пита шта има везе и смисла. Бар код нас је, хвала богу, ако нигде на другом месту, паметан обичај да се све ради наопачке, како не треба, без смисла и памети, па куд бих ја онда могао и помишљати само да у овој земљи, где је све без смисла, једино ова моја прича има, к'о бајаги, неког смисла. Тхе, кад нам је таква дивна судбина, онда — нек иде како иде.

— Хууууу! в што рекла стрина.

Али, кад се човек боле размисли (ако, то јест, уопште има луди који се и таквим опасним шпортом баве), мора мојој покојној стрини дати дубљи значај.

Замислите, само, каква се мени будалаштина увртела у главу.

У многومه ми цела ова наша „мила нам и напаћена земља” личи на моју покојну стрину.

У детињству ме је, пре школе, васпитала сирота стрина, и то, разуме се, као паметна жена, без батина, а после сам ишао у школу, где су, од основне школе па до највише, програми тако дивни да ја и дан-дањи верујем да је моја стрина била, јадница, у Просветном савету и имала најјачи утицај. Дакле, школа је продужила васпитање исто онако као и стрина, само мало савршеније, батинама.

Школа ми је, морам признати, била много гора и тежа од стрине. Одмах, још с букваром, почеше поуке како се треба владати:

„Добро дете иде из школе право кући, мирно, ногу пред ногу, гледа преда се, а не звера лево и десно. Кад дође кући, остави пажљиво своје књижице, пољуби старије у руку, па седне на своје место.”

„Кад полази од куће у школу, опет тако исто: иде мирно, ногу пред ногу, гледа преда се, и, чим дође у школу, остави своје књижице и седа мирно на своје место, а ручице опружи на клупи.”

Видите ђаче: мирно, слабачко, десном руком држи књижице, а леву приљубило уз бутину; лице му смирено, глава му повијена земљи (пун класић знањца), гледа с толиком пажњом преда се да већ лишце добива смешан израз; иде, то јест помиче ножицама по један сантиметар, не звера ни лево ни десно, иако мимо њега врви свет на све стране. Никакав предмет не сме, нити може, привући његову пажњу. Тако иду и друга деца; пуна их улица, али једно друго и не виде. Улазе тако, управо умиле нечујно у школу, седају свако на своје место, испруже ручице и седе тако мирно и таквог израза лица као да их је фотограф спремио за сликање. Ту туве сваку реч учитељеву, и опет на исти начин измиле из школе. Ето, такви бисмо ми изгледали да смо били сасвим добра деца. Стрини се та поука много допадала, али ми нисмо могли потпуно по њој да се управљамо. Сваки је од нас грешио, ко мање ко више, и због тога је, у ствари добар, учитељ кажњавао ког мање ког више.

— Молим, господине, овај трчао путем!

— да клечи! — пресуди учитељ.

— Молим, господине, овај гледао кроз прозор!

— да клечи!

— Молим, господине, овај се разговарао!

Пљус шамар.

— Молим, господине, овај скакао!

— Без ручка!

— Молим, господине, овај певао!

Опет шамар.

— Молим, господине, овај играо лопте!

— да стоји!

Не само што је наш стари, добри учитељ био тако пажљив те је бодрим оком мотрио да се предупреди сваки несрећан случај који би се могао десити нашом несмотреношћу, већ је уз његове усмене шамаре дошла одмах и написмена, паметна лектира за младеж. Ту беше вазда: некакав „Стручак” — узбрао га тај и тај, те „Китица цвећа” — набрао је милој деци тај и тај. Све леписливи наслови и лепа поучна садржина:

„Било једно несташно дете, па се попело на дрво и с дрвета се омакне, падне и сломи ногу, и тако целог века остаде богаљ.”

„Било једно неваљало дете, није слушало савете, већ је трчало улицом, па се јако озноји, дохвати га хладан ветар, те назебе и падне у постељу од тешке болести. Његова

сирота мати је многе ноћи бдила над њим и плакала. После дугог боловања дете умре и уцвели своје добре родитеље. Тако не раде добра деца.”

„Једно, опет, несташно дете шетало по улици, па га ухвати нека зверка и свега га рашчерупа.”

После сваке прочитане поучне приче учитељ нам објасни и протолкује поуку.

— Шта смо сад читали? — пита.

— Ми смо сад читали како је било неко неваљало дете, па шетало само по улици, а искрсне нека зверка и дете рашчерупа.

— Чему нас учи та прича?

— Та нас прича учи како не треба шетати.

— Тако је.

— А какво је то дете што је шетало?

— Оно је неваљало и опако дете.

— А шта раде добра деца?

— добра деца не шетају, па их воле родитељи и учитељ.

— Врло добро!

„Било опет једно дете, па седело у соби крај прозора, али друго дете гађало голуба каменом из своје праћке, и не погоди га. Голуб одлете весело, а камен удари у прозор, разбије га и погоди оно прво дете у око, тако да му око исцури и остане довека без ока!”

— Какво је оно дете што је седело у соби близу прозора?

— Оно је неваљало и опако дете!

— Чему нас учи прича?

— Прича нас учи да не треба седети, јер то раде само зла и неваљала деца.

— А шта чине добра деца?

— Добра деца не седе у соби где има прозора!

Свака се прича тако лепо објасни и из ње извуче корисна поука како треба да се владају добра и послушна деца.

Добра деца не иду, не трче, не разговарају, не пењу се на дрвеће, не једну воће, не пију хладну воду, не излазе у шуму, не купају се, и — већ ко ће све то набројати. Накратко речено, били смо преплављени таквим мудрим и корисним поукама, те смо се сви утркивали ко ће бити непомичнији. Мање-више, сви смо били добра и послушна деца и слушали смо и памтили савете својих старијих.

Све је то у нас само зачетак добра. Били смо добра и послушна деца и, додуше, из године у годину свака је генерација све више и више обећавала да ће ускоро наша земља добити тако исто добре и послушне грађане, али ко зна да л' ће доћи то блажено време да се наше тежње, управо мисли и идеали моје покојне, генијалне стрине, потпуно остваре у овој намученој Србији, коју овако жарко и искрено љубимо.

Ко зна да л' ће икада доћи време да се остваре наше желе и приведе у дело овај наш идеални политички програм:

Чл.1.

Нико не ради ништа.

Чл.2.

Сваки пунолетан Србин има почетну плату од 5000 динара.

Чл. 3.

После пет година сваки Србин (у којој кући нема Србина, може и Српкиња) има права на пуну пензију.

Чл. 4.

Пензија има периодске повишице од 1000 динара годишње.

Чл. 5.

Мора се донети одлука Народне скупштине (а ту ће се по изузетку, из патриотских побуда, са Скупштином сложити и сам Сенат), и то ће се сматрати као нарочита тачка Устава, према којој: воће, корисно биље уопште, пшеница и сви други усеви морају успевати баснословно добро, и то два пута преко године, а ако се укаже

дефицит у буџету државном, онда и три, па, разуме се, по потреби и више пута, како то већ финансијски одбор за сходно нађе.

Чл. 6.

Стока, свака могућа, без разлике пола и узраста, напредује, такође по законском наређењу, то јест по одобрењу оба дома, веома добро, и множи се врло брзо.

Чл. 7.

Стока не може ни у ком случају примати плату из државне касе, изузимајући ванредне државне потребе.

Чл. 8.

Казни се сваки онај који мисли о државним пословима.

Чл. 9.

Ни о чему се, напослетку, не сме мислити, без нарочитог допуштења полицијског, јер мишљење нарушава срећу.

Чл. 10.

На првом месту, полиција не сме апсолутно ништа мислити.

Чл. 11.

Ко би се хтео, тек вица ради, бавити трговином, мора зарадити врло много: на динар хиљаду.

Чл. 12.

Женске халине, огрлице, наравно и жипони, као и друге потребе, сеју се и успевају врло брзо под сваком климом и на сваком земљишту, сваког месеца, у разним бојама и по најновијој француској моди. Шешири, рукавице и остале ситније ствари могу се с успехом гајити и у саксијама (односно све се по законском наређењу само гаји).

Чл. 13.

Деца се не рађају. Ако их однекуд буде, да се одгајају и васпитавају нарочитим машинама. Ако отаџбина треба што више грађана, подићи ће се фабрика деце.

Чл. 14.

Порез не плаћа нико.

Чл. 15.

Плаћање дугова и порезе строго је кажњиво, а то вреди за сваког, сем ако се утврди да је тај преступ учинила умно оболела индивидуа.

Чл. 16.

Укидају се све непотребне ствари, као што су: таште, свекрве, и главна контрола и споредна, летећи државни и приватни дугови, цвекле, пасуљ, грчки и латински језик, Трули краставци, падежи сви могући, с предлогом и без предлога, жандари, свињско питање, памет, заједно с логиком.

Чл. 17.

Ко уједини Српство, да се сместа, у знак народног признања и љубави, ухапси!

Диван програм; то морају признати чак и политички противници, ако би овакав програм уопште и могао имати противника. Све узаман, наше се племените желе не могу никада остварити.

Али што нисмо ми достигли и остварили, поред толиког свог труда, то су урадили други, срећнији од нас.

Ја сам врло много путовао по свету. Неки то верују, а многи не верују, већ држе да сам ја то уобразио. Чудновато! Уосталом, што рекао неко, цела ме се ствар не тиче ништа. Главно је да ја држим да сам врло много путовао.

Путујући по свету човек види свашта, често што ни у сну није снио, а камоли будан могао замислити. Читао сам у једним енглеским новинама како је цела енглеска штампа напала најоштрије неког грешног Енглеца који беше написао некакав путопис кроз Србију. Читао сам и тај путопис, и изгледа ми доста веран, али му нико од Енглеца није веровао ни да постоји чак нека земља Србија, а камоли оно што он пише о тој земљи. Назвали су га занесењак, па чак и лудим човеком. Ето, сад, нека виде критичари да се у свету све може видети, па да не вичу једнако: није верно, не одговара природности; личности као да су пале с Месеца (а не виде како и поред њих и поред нас пролазе свакодневно толике индивидуе које су много горе него да су с Месеца пале), а већ њихов стереотипни црвен кончић што се, не знам, провлачи кроз дело, куда ли, бестрага, изишао ми на врх главе.

Ето, дакле, тако и ја, путујући, наиђем на једно дивно друштво, управо место, државицу, шта ли.

Прво на шта наиђем у тој земљици (хајде, баш да је тако клот зовемо) беше неки политички збор.

„Лепо, бога ми; куд ја да натрапам на то чудо!“ — помислим у себи, и би ми непријатно, јер сам се у Србији већ одвикао од политичких зборова и учешћа у јавним пословима. Све се то једно с другим груписало и измирило, па нема човек с ким ни да се честито завади.

Изненадио сам се. Збором руководи представник власти у том крају земљице, ваљда га зову окружни начелник, а он је и сазивач политичког збора.

Многи грађани дремљиви, подбули од спавања, неки дремају стојећи, уста им полуотворена, очи затворене, а глава им климата лево-десно, горе-доле; занијају се по две грађанске главе мало јаче, ударе се, презну, оба политичара погледају тупим погледом један другог, не изненаде се ничему, очи им се опет затворе, и главе климатају ревносно и даље. Многи легли те спавају, а хркање се разлеже да је милина чути. Многи су, додуше, будни, али трљају очи и зевају слатко и гласно, те као да помажу, ради боле хармоније, онима што хрчу у хору. Погледам, кад са свију страна пандури носе на леђима грађане. Сваки упртио по једног па га Носи на збор. Неки, мирни, ћуте и гледају равнодушно око себе, неки заспали, а неколицина њих се праћају и отимају. неке, упорне, дотерују везане.

— Какав је ово збор? — питам једног.

— Ко ти га зна! — одговори ми равнодушно.

— Ваљда није опозиција?

— Опозиција! — одговори опет не гледајући ни ко га пита.

— Па зар власт сазива опозицију на збор, и још луде силом доводи? — упитам.

— Власт!

— Па зар против себе?

— Сигурно! — одговори ми с досадом, као у некој недоумици.

— Можда је збор противу народа? — упитам.

— Можда — одговори онај на исти начин.

— А шта ти мислиш? — упитам.

Он ме погледа тупо, безизразно, слеже раменима и рашири руке, као да би рекао: „Шта ме се тиче!”

Оставим га и хтедох прићи другом, али ме његово лице без икаква израза одврати од тог лудог, безуспешног покушаја.

Одједном, чух неки љутит глас:

— Шта то значи? Нико жив неће у опозицију! То се дале не може трпети. Све саме присталице уз владу и власти, све послушно, све мирно, па То тако из дана у дан, да се већ човеку згади и на ту послушност.

„То је диван и образован народ!”, помислим у себи и позавидим тој идеалној земљици. Ту, ваљда, ни моја покојна стрина не би хукнула ни предвидела какву опасност. Људи образовани и послушни, мирнији много више него што је од нас као деце и тражио онај добри, стари учитељ, јер њихов мир и добро владање досади и обљутави чак и самој мирољубивој полицији.

— Ако ви тако продужите и дале, — виче начелник оштро, љутито — онда умето ми окренути други лист, па ће влада указом постављати опозиционаре. Час посла, а тога, ако нисте знали, има у другом свету. За вођу крајње и оштре опозиције против данашњег режима поставља се тај и тај, с годишњом платом од петнаест хиљада динара. За чланове главног одбора опозиционе странке: тај и тај, тај и тај, тај и тај, па хајд. Па, онда, за опозиционаре округа тога и тога: тај и тај, тај и тај, па мирна крајина. Не може то овако више. А влада је већ нашла пута и начина да покрене и један лист против себе. Зато је већ почела водити преговоре и нашла добре, поуздане, верне људе.

Грађани, односно опозиционари, гледају дремљиво у начелника и на њиховим лицима се не опажа никаква промена. Нити их то изненађује, нити буни, нити радује, — апсолутно ништа, као да начелник ништа није ни говорио.

— Дакле, ви сте сад опозиција! — вели начелник.

Свет гледа у њега и ћути мирно, равнодушно. Он узе списак свију присутних, односно дотераних на збор, и поче прозивати.

— Сви су ту! — рече после прозивке задовољно.

Начелник се затури у наслону од столице и протрља руке од задовољства.

— Е, доброоо! — рече с осмехом на лицу. — Сад, у име бога, да почнемо!... Ваш је задатак, као противника владиних, да владу нападнете најоштрије и да осудите њен политички рад и правац политике и спољне и унутрашње.

Свет се, мало-помало, поче прибирати, док се, тек, један пропе на прсте и диже руку, па процвиле слабачким гласом:

— Ја знам, молим господине, једну причу о опозиционару.

— Е, деде причај.

Грађанин се мало накашља, промрда раменима, па узе причати таквим тоном да више изгледа да кукуриче, исто онако као што смо ми одговарали у основној школи и препричавали поучне приче:

— Била тако два грађанина: једноме било име Милан, а другом Илија. Милан је био добар и послушан грађанин, а Илија opak и неваљао. Милан је слушао своју добру владу у свему, а Илија је био неваљао и није слушао своју добру владу, већ је гласао против владиних кандидата. И добра влада зовне к себи и Милана и Илију, па ће рећи:

„Добри Милане, ти си добар и послушан грађанин; ево теби пуно пара и добићеш поред своје службе још једну с болом платом. То рече, па пружи добром Милану пуну кесу с новцима. Милан пољуби владу у руку и оде весело својој кући.”

— Потом се влада окрете Илији и рече:

„Ти си, Илија, рђав и неваљао грађанин, зато ћу те ухапсити и одузети ти плату што је примаш, па ћу је дати добрима и ваљанима.”

„Дођоше џандарми и ухапсише рђавог и неваљалог Илију, те је много патио и ожалоштио своју породицу.”

— Тако пролази сваки онај који не слуша свога старијега и своју владу.

— Врло добро! — рече начелник.

— Ја знам, молим, господине, чему нас учи ова прича! — рећи ће други грађанин.

— Добро. Кажи!

— Из ове приче видимо како треба бити веран и послушан свакој влади, па да човек срећно поживи са својом породицом. Добри и послушни грађани не раде као Илија, па их свака влада воли! — говори опозиционар.

— Лепо, а шта је дужност доброг и послушног грађанина?

— Дужност је доброг и родољубивог грађанина да се ујутру дигне из постеље.

— Врло лепо, то је прва дужност. Има ли још која?

— Има још.

— Које су?

— Да се грађанин обуче, умије и доручкује!

— Па онда?

— Онда изиђе мирно из своје куће и иде право на свој посао, а ако нема посла, онда иде у механу, где чека време ручку. у подне тачно долази опет мирно својој кући и руча. После ручка попије каву, опере зубе и легне да спава. Кад се добро испава, грађанин се умије и иде у шетњу, па онда у механу и, кад дође време вечери, долази право својој кући те вечера, а после вечере легне у постељу и спава.

Многи од опозиционара испричаше по једну мудру, поучну причицу и објаснише чему нас та прича учи. Затим опозиционари пређоше на своја убеђења и принципе.

Један предложи да се збор заврши и да сви заједно оду у механу на чашу вина.

Ту се мишљења поделише и мораде доћи до бурне дебате. Нико више није дремао. Дође гласање у начелу. По свршеном гласању, начелник објави да је предлог примљен у начелу да се уопште иде у механу, и сад дође претрес у појединостима: шта ће се тамо пити?

Једни хоће вино и соду.

— Нећемо, — вичу други — боље је пиво!

— Ја из принципа не пијем пиво! — вели један из прве групе.

— А ја, опет, из начела не пијем вино.

И тако се појавише многи принципи и убеђења, и отвори се бурна дебата.

Неки поменуше каву (они су у ужасној мањини), а један између њих извади сат, погледа и рече:

— Три часа и пет минута! Ни ја сад не могу пити каву. Ја из принципа пијем каву само до три часа по подне, а после тога времена ни за живу главу.

Дође, после многих говора, који су читаво послеподне трајали, до гласања.

Начелник се, као ваљан представник власти, држао објективно и правично. Ничим није хтео утицати на слободу гласања. Свакоме грађанину дозволио је да мирним, парламентарним путем да свој глас за своје убеђење. Уосталом, сваком је то право и законом дато и нашто га онда одузимати?

Гласање је текло у највећем реду.

По свршеном гласању устаде начелник с важним, озбиљним лицем, као што доликује председнику политичког збора, и још важнијим гласом објави резултат гласања:

— Објављујем да је огромном већином победила трупa која је за вино и соду, затим долази мало мањи број фракције за чисто вино, затим фракција за пиво. За каву су гласала тројица (двојица за слатку, а један за горчију) и, најзад, један глас за меланж.

Тај је и иначе, заборавих напоменути, био започео говор противу владе, али му маса заглуши грајом тај детињаста испад. Он онда, мало доцније, поче говорити како је противан и оваквом збору, и како то и није збор опозиције, већ власти пало на ум да се прошали, али га и ту остали виком и грајом спречише да говори.

Начелник после тога поћута мало, па додаде:

— Што се мене тиче, ја ћу пити пиво, јер мој господин министар не пије никад вино и соду.

Наједанпут се опозиција поколеба и изјавише сви да су за пиво (сем онога што је гласао за меланж).

— Ја нећу утицати на вашу слободу, — рече начелник — и тражим од вас да останете при свом убеђењу.

Боже сачувај! Нико неће да чује за убеђење, и узеше доказивати како је то гласање случајно тако испало, и да се и они сами чуде како се то десило кад, у ствари, нико није тако мислио.

И тако се све то лепо сврши, и одоше после дугог и мучног политичког рада у механу.

Пило се, певало, напијане су здравице и влади и народу, и у неко доба ноћи сви су се мирно и лепо разишли кућама.

Сутрадан начелник је послао шифром извештај влади о јучерашњем политичком збору. Извештај гласи:

„У мом се округу појавила јака политичка струја противника данашњој влади. Покрет сваког часа хвата све више и више маха, тако да се ја бојим да не дође у питање опстанак данашње династије. Употребљавао сам све мере које сам могао и сва средства што сам их имао на расположењу да спречим ово зло; али како се тај опозициони, управо револуционарни покрет јавио нагло, као бујица, то су сви моји покушаји били узалудни, и револуционари су се насилно искупили у огромном броју јуче по подне на збор. Из њихових оштрих и дрских говора увидео сам да су анархистичких начела и да у тајности сигурно спремају буну и преврат у земљи. Напоследку, после мучних и тешких напора, једва сам успео да збор растурим, јер је могло бити велике опасности,

пошто је један између њих чак претио како ће они оборити монархију и увести републикански систем владавине.

У прилог под ./, шаљем учтиво господину министру списак најопаснијих личности (ту је био као коловођа онај особењак што пије меланж, „цукервасер“, шта ли беше, затим она тројица што су били за каву) и молим за наређење шта дале да предузнем у овако важним и судбоносним приликама по нашу земљу.”

Начелник је одмах, после тако крупних услуга што је учинио земљи и управи земаљској, добио одликовање и класу. Сви они опозиционари дошли су да му честитају, и на томе се ствар сврши.

После свршеног збора, запитао сам био једног:

— Зар код вас нема луди што се баве политиком?

— Било је и тога.

— Па?

— Ништа... Будалаштине!

— Што будалаштине?

— Остави се, молим те; ко ће да ми води политику?!... Почињао је то један!

— Па шта учини?

— Луд човек! Шта има да учини?!... Знамо га сви: и ко је и откуда је и чији је син и шта једе у кући. Отац му био мајстор, али последњи човек, а он отишао у школу, млатио се негде по свету, па дошао натраг и започео да ми прича: треба овако, треба онако, па не знам уређење, па закони, па устав, па грађанска права, па слобода збора, па избори... Мани, молим те, вазда је он бунцао којешта!

— Па шта му ти кажеш?

— Ништа! Шта да му кажем? Гледам га, па се смејем. Знам њега; нема хлеба честито да једе, а знам му оца и фамилију. и он ми прича шта је устав и слобода?

— Можда зна човек?! — рекох.

— Остави, молим те, бар њега знам колико је тежак.

— Па шта уради?

— Шта ће да уради?!... Чита неке књиге, трчи из места у место, агитује нешто, скупии неколико њих, држали неке зборове. Хапсише га, кажњаваше, протериваше.

Кажем му ја једном: „Што се заносиш као дериште, те не гледаш свог посла? Видиш да си луд човек?!”

— Шта му други веле?

— Пукоше луди од смеја. Кад изиђе из затвора, па прође улицом, тек онда настане смеј.

„Нађе ли устав?”, упита га неко, а цела улица у смеј. — Море, што је било шале с њим, то нема. Некипут да се испреврћемо од смеја. И данас му остало име Тома Устав! рече ми онај, и засмеја се тако да му сузе ударише на очи.

— Па шта је било с њим?

— Пропао је, сиромах. Нема нигде ништа, а и службу му државну не даду... Будала! Његови другови по школи какве лепе положаје имају, а он тако! Није му нико крив. Додуше, хвале га да је био од свију њих најспремнији и најинтелигентнији, ал' некако занесењак. Ништа није горе него кад човек уврти себи неке бубе у главу. Нашао се он да исправља нешто. Целом свету добро, а он хоће нешто нарочито, као да га ми не знамо. Сиромах!...

— Шта сад ради?

— Море, сад се опаметио, ал' доцкан! Ми га излечисмо од буба, а како је он био дурашан, ништа власти не би с њим учиниле. Него ми почесмо да терамо комедију, па га још ђаволи прозваше „Устав”. Тако данас, тако сутра, па почеше луди с њим да праве шале где стигну, где стану. Он се бори, бори, па малакса... Жао ми га јадника! Није био рђав!... Сад је паметан, озбиљан човек, не заноси се као пре. Повукао се готово сâм за се, па се слабо с ким и дружи. У сиротињи је, али га многи помажу. Свима нам га је жао, али сам је крив...

— Како сад луди с њим?

— Лепо!... Сад га не исмева нико, воле га луди; а и жалимо га, јадника!

Допаде ми се нешто да у овој земљици живим што дуже времена. Учинио сам с многима познанство. Неки красни луди. Мирни, тихи, кротки, као голубови. Једу, пију, дремају, помало нешто посла гледају. Једним словом: срећни луди. Ништа не ремети дубок мир, нико не квари хармонију, никакав ветрић не уздрмава мирну,

непомичну, површину устајале позеленеле баре, ако би се с тим могло поредити друштво те заиста срећне земљице.

Ја сам из Србије донео тамо нешто мало мисли и нешто мало отрцаних идеала, што их наследих од старијих; али се и то мало изгуби у тој земљици, и ја се, као хипнотисан, предадох слатком дремежу, па ми то поче годити. Тад сам видео да и ми Срби имамо диспозиције врло јаке да једног дана постанемо овако срећан народ, а у томе нам иду на руку и саме прилике наше.

Тако су протицали дани мирно, нечујно, тромо, док се једног дана не поремети равнотежа друштвене хармоније.

Млад један човек изда на јавност збирку својих песама.

Песме су биле лепе, пуне дубоког, искреног осећања и идеала.

Цело друштво дочека књигу с негодовањем. Нико је није читао, нити је хтео читати; али коме год дође до руку, одмах направи лице-кисело, претури листове, на два-три места и пропипа листове као да гледа квалитет хартије, одгурне књигу од себе као какву најодвратнију ствар на свету, окрене с презрењем главу на другу страну и изговори јетко:

— Песме?!... Којешта!...

— Ко зна? Можда има лепих ствари?! — додао би неко при таквом разговору.

Први се прекрсти, понамести се на седишту, па с изразом сажаљења на лицу мери свог друга и клима главом, па ће тек рећи:

— Ти си луђи него овај што пише ове трице! — Ту шорне књигу врхом од прстију још даље од себе с таквим изразом лица као да је додирнуо што нечисто, прљаво, а потом дода:

— Кад тако говориш, јеси ли ти читао ту књигу?

— Нисам.

— Е па?

— Ја и не тврдим да је добро, али кажем: можда је добро!... А јеси ли, опет, ти читао?

— Ја?! — упита први љутито, као увређен тим питањем.

— Ти!

— Ја? — опет понови онај питање још љутитије.

— Ти, разуме се; кога другог питам?!

Први се прекрсти, слеже раменима и рашири руке као да би тиме рекао: „Будибокснама, шта овај пита!” Али гласно не рече ништа, већ с неким чуђењем на лицу гледаше свога друга.

— Шта се крстиш? Питам те јеси ли ти читао ту књигу песама, или ниси. Шта је ту као чудно?

Први се опет прекрсти, па после тек додаде:

— Питам ја тебе сад: јеси ли ти луд човек, или ниси?

— Којешта. Не разумем те.

— Ни ја тебе.

— Шта имаш да разумеш, и шта се ишчуђаваш?... Питам те: јеси ли читао књигу?

— Питам ја тебе: јеси ли ти паметан? — опет ће први, затим узне књигу, тресну је љутито по столу и узвикну:

— Па зар ове трице да читам! Макар да полудим, а при чистој свести ја то не читам... — Затим додаде мало тише: — Познајеш ли ти тога што је написао ове песме?

— Не познајем.

— Тхе!... Зато тако и говориш! — рече први, и узне махати руком, правећи лице још киселијим, као да тиме каже како је то пропала личност.

— Ти га познајеш?

— Познајем! — изговори с омаловажавањем, а лице тако направи као да вели: „Боље да ту будалаштину нисам урадио”, мада је, у ствари, с тим истим човеком до јуче, док се год не појавише његове песме, био добар пријатељ и није у друштву никад о њему рђаво говорио.

Неки су, опет, овако разговарали, а, разуме се, нису хтели читати:

— Чудне бруке!... Песме?... Као да га не знам колико је тежак! вели један.

— Како га није срамота?! — вели други.

— Човеку прво бог памет узме, после он сâм себи чини зло... Такве... море, какве такве песме? — Много боље ћу ја сутра да пишем, али не подноси образ да се брукам, као што може неко.

Па и понашање променише луди према младом песнику.

Прође улицом, а луди се тек гурну и намигну један на другог.

— Добар дан! — јави се он.

— Добар дан, песниче! — одговори један гледајући га испод ока, заједљиво.

— Здраво, здраво! — дода други с подсмехом.

— Добар дан! — прихвати трећи, лицем пуним досаде, кисело, с омаловажавањем.

Али ствар се, на жалост, није свршила само разговорима који су се једнако свуда водили.

Јавно мњење окрете фронт према младоме песнику. Чак и оно што су му отпре приписивали у добре стране, сад му стадоше осуђивати, а ситне махне, које су му пре праштане, као и сваком другом, сад постадоше ужасни пороци. Пронађоше одједном како је подлац, пијаница, коцкар, некарактеран човек, шпијун а, сем тога, и како је луцкаст.

— Нисам знао да је толико луд? — разговарају луди.

— Ја сам, право да ти кажем, увек примећавао да с њим нису чиста посла.

— и ја, али није оволико било.

— Е, сад је већ сасвим.

Почеше по друштвима да праве шале с њим, а где је год требало да сврши какав свој посао, сваки који му је могао сметати сматрао је за своју дужност да му смета, јер сваком се дух узбуди чим га види, као да му сине кроз главу мисао: „Шта ми се ту правиш важан!... Песме, е, чекај да видиш, умемо ми и овако!”

Што је најнесрећније, песме је посветио својој вереници, мислећи да је тиме обрадује; али је сирота девојка, место радости, много пропатила и проплакала, јер ни њу није јавно мњење поштедело.

Отац девојчин беше ван себе од огорчења што је у ту, по његовом мишљењу сулуду ствар уплетено и име његове ћери, па седе и написа овако писмо младом песнику:

„Господине,

Ове Ваше трице и којекакве будалаштине и лудорије, с којима тера свет комедију по улици, могли сте посветити Вашем оцу, јер би то њему и приличило, пошто је и иначе познат као последњи човек, као и Ви што сте, а не да у Ваше лудорије

уплећете име моје ћери. На моју кућу нико до данас није пружио прста, нити ја хоћу да се име моје ћери исплаће по свачијим устима и стоји на Вашој сулудој књизи. Од данас да нисте се усудили преступити преко прага моје куће, јер сте поверење и добро моје према Вама вратили тиме што сте ми кући нанели срамоту. Уосталом, тражим да ми у року од пет дана дате сатисфакцију, иначе ћу Вас, господине, пребити као мачку, напред улице, или где Вас нађем.”

Из те посвете исплетоше се читави шкандали; и како је млади песник био чиновник, то његов старешина овако достави господину министру:

„(Име и презиме сам заборавио, те се мора узети уобичајено Н. Н.), чиновник овога надлештва, који је иначе добар и савестан радник, у последње време толико се компромитовао некаквом збирком својих као бајаги песама, да, због угледа државне службе, исти не може остати, јер се бави неозбиљним послом који не би доликовао ни пиљару, а камоли једном државном чиновнику. Молим Господина Министра да овога компромитованог чиновника удали из државне службе, или бар из овог места, докле год се не поправи.”

Министар га премести.

Али, на жалост, земља мала, а рђав глас далеко иде, те га тамо још горе дочекају и, шта се друго могло радити, већ то чудовиште што пише песме, министар, у интересу угледа државне службе, па чак и у интересу морала у јавном мњењу, мораде отпустити из државне службе.

Јавно мњење доби сатисфакцију, а ниједна се више песма младог песника не појави. Он се негде изгуби и нико за њега ништа није могао сазнати.

— Штета, млад човек! — говорили су.

— Па и није био рђав човек.

— Није, али ето, кад га ђаво носи да ради што нико не ради.

— Жао ми га грешног!

— Тхе, шта ћеш? Ко му је крив!

И брзо се поврати у друштву за часак поремећена хармонија, нестале и тог маленог таласића што се уздиже на мирној, непокретној површини устајале воде, и друштво задовољно, мирно продужи и дале свој слатки дремеж.

Та мала неприлика што је претрпе ово добро друштво, не остаде једина. Прође неко време, па се појави један млад човек, који изда своје научне списе.

— Ето ти сад: наука! Којешта!

Опет нико, разуме се, не хтеде читати списе младог научника, а сваки са дубоким, чак и искреним убеђењем доказиваше да Бекић (тако се звао научник, кад се преведе на српски) не зна ништа.

— Бекић и научни списи! — довољно је било само то изговорити, па да цело друштво прсне у смеј.

— То код нас не може да буде. Каква наука, кад је још и Бекић пише! — говоре луди, а сви су се слагали да то, као и све друго, може да буде само у страном свету.

И млади научник не само што није имао успеха већ све живо сматраше некако инстинктивно за дужност да с негодовањем дочека ту појаву.

Цело друштво као да у томе гледаше неку заразну болест и стаде се бунити и борити очајно против те опасности.

Једног сам упитао шта му је учинио тај научник.

— Ништа — вели ми.

— Па што толико вичеш на њега?

— Тако; не могу да гледам да ми се ту свака шуша прави нешто.

— Шта се прави? Човек се бави науком и не ради ником ништа.

— Не знам га, брате?! Молим те, каква наука? То код нас не може да буде.

— Што?

— Тако. Знам ја сваки од нас колико је тежак!

— Јеси ли читао?

— Боже сачувај; ваљда сам пао на теме. Наука и Бекић! — рече иронично и удари у смеј, а затим се прекрсти и слеже раменима, а рукама узе отресати као да вели: „Не дај, боже, ником такве брукe!”, па додаде:

— Толики луди паметнији од њега, па се не направише научници а он да се нађе: срећа у кућу!

И поновише се опет сличне прилике као и с песником.

За младог научника, чак, пронеше глас како је, ради неких научних испитивања, крао од пиљара крушке. Тиме се забављаше друштво неколико дана, слатко се смејући, па онда пуче нова брука.

— Знаш ли шта је ново? — упита један.

— Имамо научника! — одговори други.

— Море, то је старо, него добио научник критичара!

— Таман посла! Која је опет то будала?

— Богме, паметан критичар, таман према Бекићевој науци!

— Који је?

— Бекићка!

— Његова жена?

— Разуме се. Критиковала га дивно. Сад носи завијену главу. Ваљда ће доћи до памети. Боље му критике не треба.

— Шта је било? — пита онај радознало и већ се нестрпљиво спрема да ту новост протури даље.

— Ништа, само му неке Торичелијеве цеви оломила о главу.

И, разуме се, ту долази слadak смеј; и пријатељи се журно растају да ту пријатну новост пронесу даље.

То постаде душевна храна друштва.

— Чуо сам да си се одао на науку? — упита у шали пријатељ пријатеља.

— Може, — вели жена упитаног — само нек се чува да се ија не одам на критику.

И опет смеј.

Често се цело вече друштво позабави препричавањем смешних ствари о научнику.

Сем тога, наравно да су младоме научнику чињене сметње где год се окрене. Сваки је сматрао за задатак да га дочека опорије него дотле што га је дочекивао, само зато што се млати, па хоће он нешто што не ради нико други, а други нико, разуме се, неће да ради лудорије, као паметан човек, јер је код њих на свагда утврђено правило за све што би се предузело:

— Батали, молим те, то код нас не може да буде!...

Научник се борио, борио, па се уморио. Савлада друштво и њега, савлада га ради угледа свога, а научник се изгуби некуд. Нико о њему не чу ништа више.

— Жалим га, грешника! — сажаљевају га. — Није онако био рђав.

— Тхе, ко му је крив.

После неког времена, појави се неки млад сликар. Изложи слике и очекиваше суд јавног мњења. Сlike нису биле рђаве. Ја сам их као странац једини и гледао, а од домаћих не хте нико отићи. Поновило се исто што је било и с песником и научником, и опет се, иако нико слике није ни видео, упорно тврдило:

— Сликаp, будалаштине! Остави трице, молим те!... То код нас не може да буде!

Јавно мњење осу, што се каже, дрвље и камење на сликаpа, све ступи у бојни ред против те нове напасти. Та грозница трајаше док се и млади сликар не изгуби, и опет уморно друштво, после толике борбе да беду од себе уклони, продужи своје слатко дремање.

Таман друштво у најслађем сну, а разбуди га један млади композитор свирањем својих нових композиција.

— Е, ово је већ безобразлук! — јекну увређено друштво трљајући очи.

— Откуд сад ова напаст?

Али с њим се брже сврши. Пронађе власт (и она је мало била прилегла да проспава слатко и мирно) да те композиције драже народ на буну и, разуме се, млади композитор због тог свирања би затворен као револуционар.

— Тако, разуме се, шта ту дурличе као будала! — рече јавно мњење задовољно, зену слатко, окрете се на другу страну и заспа цело целцато, опет слатким дубоким сном.

Паметни луди: каква музика, какви бакрачи! „То код нас не може да буде!”

Још се две-три оваке појаве десише, и то беше све.

Тако у овом друштву прође сваки који год хтеде предузети какав рад. И политичар, и економ, и индустријалац, сваки је морао пропасти.

Сетим се једног познаника, Србина, и ми их имамо таквих доста.

Човек доста имућан, живи од прихода; једе, пије, задовољан, и не трпи никог што ради, а он сâм ништа не ради.

Пуначак, трома хода, иде улицом, а лице направи зловољно кисело. Љути се на све што само личи на ма икав било посао и рад.

Прође поред бакалнице. Застане, климне главом с презрењем, па јетко изговори:

„Бакалин!... Трице! То ми је бакалин, као да га не знам! Наређао три-четири тањирића, па се начинио трговац. Изеде ме свака мука!”

Прође, рецимо, поред гвожђара, и застане. Гледа са истим презрењем, и дода јетко, пакосно:

„И он гвожђар! Обесио три-четири ланчића о зид, па се начинио трговац... Којешта!... Изедоше ме којекакве будале!”

Тако прође по целом месту, и пред сваком радњом, па ма каква била и ма чија, застане и прогунђа љутито:

„Којешта, и тај нешто ради, као да га не знам?!...”

Причајте му о чему хоћете и о коме год хоћете што нешто ради и предузима, он ће сваког наружити и омаловажити.

— Познајеш ли Мику?

— Познајем! — вели с досадом, кисело.

— Диже фабрику?

— Будала! Он и фабрика!... Е, то ће тек бити фабрика. Којешта!

— Марко покреће лист — кажете му.

— Марко покреће лист!?... Будала! Као да га не знам!.. Којешта! Марко и лист! О, што ме луге којекакви лудаци!

Нико за њега не вреди. Сваког, ако би само и помислио да какав посао предузме, одмах прогласи за будалу.

Штета те још више таквих немамо, али постепено напредујемо, и неће дуго проћи а у изгледу је да стигнемо ову идеалну земљицу у којој сам провео неко време.

На мирној површини устајале, смрдљиве водене масе по којој се ухватило зеленило, појавило се, искочило неколико таласића, жудећи да се отму, да полете некуд више, али се брзо вратише маси; зеленило опет све покри, а мирну површину ништа више не уздрма, никакав се талас више не подиже.

Ух, како се осећа задах устајале воде која се не миче! Дави, гуши. Ветра дај да крене непомичну трулу масу!

Нигде ветрића...

ДАНГА

С

нио сам страشان сан. Не чудим се самом сну, већ се чудим како сам

имао куражи и да сањам страшне ствари, кад сам и ја миран и ваљан грађанин, добро дете ове намучене, миле нам мајке Србије, као и сва друга деца њена. 'Ајде, да речем, да ја правим изузетак од осталих, али не, брате, већ све на длаку радим што и други, а понашања сам тако пажљива да ми нема равна. Једаред сам видео на улици откинуто сјајно дугме од полицијске униформе, загледах се у његов чаробни сјај, и таман хтедох проћи, пун неких слатких мисли, док ми одједном задрхта сама рука, па право капи; глава се сама приклони земљи, а уста ми се развукоше на пријатан осмех којим обично сви ми старијег поздрављамо.

„Баш ми крв у жилама племенита, и ништа друго!” — помислих у том тренутку, и с презрењем погледам на једног простака што баш у тај мах прође и у непажњи нагази оно дугме.

„Простак!” — изговорим јетко и плунем, па мирно продужим даље шетати, утешен мишљу да су такви простаци у врло малом броју, а необично ми беше пријатно што је мени бог дао фино срце и племениту, витешку крв наших старих.

Ето, сад видите како сам красан човек, који се баш ништа не разликује од осталих ваљаних грађана, па ћете се и сами чудити откуд баш мени у сну да дођу страшне и глупе ствари на ум.

Тога дана ми се није ништа необично десило. Вечерао сам добро а по вечери чачкао зубе, пијуцкао вино, а затим, пошто сам тако куражно и савесно употребио сва своја грађанска права, легао у постељу и узео књигу да бих пре задремао. Убрзо ми је књига испала из руке, пошто је, наравно, испунила моју жељу, и ја сам заспао као јагње с мирном савешћу, јер сам потпуно извршио све своје дужности.

Одједанпут се обретох као на неком уском, брдовитом и каљавом путу. Хладна, мрачна ноћ. Ветар јауче кроз оголело грање и чисто сече где дохвати по голој кожи. Небо мрачно, страшно и немо, а ситан снег завејава у очи и бије у лице. Нигде живе душе. Журим напред и клизам се по каљавом путу, то лево, то десно. Посртао сам, падао, и најзад залутао. Лутао сам тако, бог свети зна куда, а ноћ није била кратка, обична ноћ, већ као некаква дугачка ноћ, као читав век, а ја непрестано идем, а не знам куда.

Ишао сам тако врло много година, и отишао некуд тако далеко, далеко од свог завичаја у неки непознати крај, у неку чудну земљу, за коју, ваљда, нико живи и не зна, и која се сигурно само у сну може сањати.

Врљајући по тој земљи, стигнем у неки велики, многољудни град. На пространој пијаци тога града искупио се силан народ и подигла се страшна граја, да уши човеку заглуну. Одседнем у једну гостионицу баш према пијаци и упитам механџију што се скупио толики свет.

— Ми смо мирни и ваљани људи, — отпоче ми он причати — верни смо и послушни своме кмету.

— Зар је код вас кмет најстарији? — прекидох га питањем.

— Код нас управља кмет, и он је најстарији; после њега долазе пандури.

Ја се насмејах.

— Што се смејеш?... Зар ти ниси знао?... А одакле си ти?...

Ја му испричам како сам залутао, и да сам из далеке земље Србије.

— Слушао сам ја о тој чувеној земљи! — прошапута онај за себе, и погледа ме с решпектом, а затим ми се обрати гласно:

— Ето, тако је код нас — продужи он. — Кмет управља са својим пандурима.

— Какви су то пандури код вас?

— Е, пандура, знаш, има разних, и разликују се по рангу. Има виших пандура и нижих... Дакле, ми смо ти овде мирни и ваљани луди, али из околине долазе овде свакојаки пробисвети те нас кваре и уче злу. да би се распознавао сваки наш грађанин од осталих, кмет је јуче издао наредбу да сви овдашњи грађани иду пред општински суд, где ће сваком ударити жиг на чело. Ето, зато се народ искупио да се договоримо шта ћемо радити.

Ја се стресох и помислих да што пре бежим из те страшне земље, јер се ја, иако сам племенити Србин, нисам навикао баш на толико витештво, и би ми зазорно!

Механџија се добродушно насмеја и тапну ме по рамену, па ће охоло рећи:

— Хе, странче, ти се већ уплашио?!... Међер нема наше куражи далеко!...

— Па шта мислите да радите? — упитам стидљиво.

— Како шта мислимо! Видећеш ти само наше јунаштво! Нема наше куражи надалеко, кажем ти. Прошао си многи свет, али сам сигуран да већих јунака ниси видео. Хајдемо тамо заједно. Ја морам пожурити.

Таман ми да пођемо, кад се, тек, пред вратима чу пуцањ бича.

Провирим напоље, кад ал' имам шта видети; један човек са неком тророгљастом, сјајном капом, а у шареном оделу, јаше једног другог човека у врло богату оделу обичног, грађанског кроја, и заустави се пред механом, те се скиде.

Механџија изиђе и поклони се до земље, а онај човек у шареном оделу уђе у механу и седе за нарочито украшен сто. Онај у грађанском оделу остаде пред механом чекајући. Механџија се и пред њим дубоко поклони.

— Шта ово значи? — упитам механџију збуњено.

— Па овај што уђе у механу, то је виши пандур, а ово је један од најугледнијих грађана, наш велики богаташ и патриота — прошапута мехаџија.

— Па што допушта да га јаше?

Механџија ману на мене главом, те одосмо мало у страну. Насмеја се некако презриво и рече:

— Па то се код нас сматра за почаст које се ретко ко удостоји!...

Он ми причаше још вазда ствари, но ја га од узбуђења нисам разабрао. Али сам последње речи добро чуо: „То је услуга отаџбини, коју не може и не уме сваки народ да цени!”

Стигосмо на збор, где је већ отпочет избор часништва зборског.

Јдна група истакла као кандидата за председника неког Колба, ако се добро сећам имена; друга група неког Талба, трећа, опет, свога кандидата.

Направио се грдан метеж; свака група жели да протури свога човека.

— Ја мислим да од Колба немамо бољег човека за председника тако важна збора, — говори један из прве групе — јер његове су грађанске врлине и кураж свима нама добро познате. Ја мислим да нема ниједног међу нама кога су великаши чешће јахали но њега.

— Шта ти говориш, — цичи један из друге групе — кад тебе није ни практикант никад узјахао!

— Знамо ми ваше врлине, — виче неко из треће групе — ви нисте ниједан ударац бича отрпели, а да не закукате.

— Да се споразумемо, браћо! — поче Колб. — Мене су, истина, јахали често наши великодостојници још пре десет година, и ударали бичем, па нисам јаукао, али опет може бити да има још заслужнијих луди. Има можда млађих и бољих.

— Нема, нема! — дрекнуше његови бирачи.

— Нећемо да чујемо за те старе заслуге! Колба су јахали још пре десет година — вичу из друге групе.

— Сад се јављају млађе снаге, а за старе нећемо да знамо више — вичу из треће групе.

Наједанпут се утиша граја; народ се расклопи те учини пролаз на коме угледах млада човека око својих тридесет година. Како он наиђе, а све се главе дубоко приклонише.

— Ко је ово? — шапнух механцији.

— То је првак у грађанству. Млад човек, али много обећава. У своје младо доба дочекао је да га је и сам кмет већ три пута до сада јахао. Стекао је више популарности, него ико до сада.

— Можда ће њега изабрати?... — упитам.

— Више него сигурно, јер ово досад што је кандидата, све су старији, и после тога и време их већ прегазило, а овога је јуче кмет пројахао.

— Како се зове?

— Клеард.

Учинише му почасно место.

— Ја мислим — прекиде Колб тишину — да нам бољег човека за ово место не треба тражити од Клеарда. Млад је, али ми старији ни изблиза нисмо му равни.

— Тако је, тако је!... Живео Клеард!... — захори се из свију грла.

Колб и Талб га одведоше да заузме председничко место.

Сви се опет приклонише дубоко, а затим настаде тајац.

— Хвала вам, браћо, на овако високој пажњи и почасту коју ми данас једнодушно указасте. Ваше наде које су положене на мене и сувише су ласкаве. Тешко је руководити народним жељама у овако важне дане, али ја ћу уложити све своје силе да поверење ваше оправдам, да вас свуда искрено заступам и да свој углед и дале високо одржим. Хвала вам, браћо, на избору.

— Живео, живео, живео! — осу се са свију страна.

— А сада, браћо, дозволите да са овога места проговорим неколико речи о овом важном догађају. Није лако претрпети муке и болове који нас очекују; није лако издржати да се врелим гвожђем стави жиг на наше чело. Јест, то су муке које не може сваки поднети. Нека кукавице дрхте и бледе од страха, али ми ни за тренутак не смео заборавити да смо потомци врлих предака, да кроз наше жиле тече племенита, јуначка крв наших ђедова, оних див-витезова што ни зубом не шкрипнуше умирући за слободу и за добро нас, њихових потомака. Ништавне су ове муке према оним мукама, па зар да се ми покажемо трулим и кукавичким коленом сада, у сваком добру и изобиљу? Сваки прави родољуб, сваки који жели да се наше племе не обрука пред светом, поднеће бол јуначки и мушки.

— Тако је! Живео, живео!

Још се јави неколико ватрених говорника, који су храбрили застрашени народ и говорили отприлике то исто што и Клеард.

Јави се за реч један блед, изнемогао старац, смежурана лица и беле косе и браде као снег. Ноге му клецају од старости, леђа повијена, а руке дрхте. Глас му је треперео, а у очима се светле сузе.

— Клеард.

Учинише му почасно место.

— Ја мислим — прекиде Колб тишину — да нам бољег човека за ово место не треба тражити од Клеарда. Млад је, али ми старији ни изблиза нисмо му равни.

— Тако је, тако је!... Живео Клеард!... — захори се из свију грла.

Колб и Талб га одведоше да заузме председничко место.

Сви се опет приклонише дубоко, а затим настаде тајац.

— Хвала вам, браћо, на овако високој пажњи и почасту коју ми данас једнодушно указасте. Ваше наде које су положене на мене и сувише су ласкаве. Тешко је руководити народним жељама у овако важне дане, али ја ћу уложити све своје силе да поверење ваше оправдам, да вас свуда искрено заступам и да свој углед и дале високо одржим. Хвала вам, браћо, на избору.

— Живео, живео, живео! — осу се са свију страна.

— А сада, браћо, дозволите да са овога места проговорим неколико речи о овом важном догађају. Није лако претрпети муке и болове који нас очекују; није лако издржати да се врелим гвожђем стави жиг на наше чело. Јест, То су муке које не може сваки поднети. Нека кукавице дрхте и бледе од страха, али ми ни за тренутак не смео заборавити да смо потомци врлих предака, да кроз наше жиле тече племенита, јуначка крв наших ђедова, оних див-витезова што ни зубом не шкрипнуше умирући за слободу и за добро нас, њихових потомака. Ништавне су ове муке према оним мукама, па зар да се ми покажемо трулим и кукавичким коленом сада, у сваком добру и изобиљу? Сваки прави родољуб, сваки који жели да се наше племе не обрука пред светом, поднеће бол јуначки и мушки.

— Тако је! Живео, живео!

Још се јави неколико ватрених говорника, који су храбрили застрашени народ и говорили отприлике то исто што и Клеард.

Јави се за реч један блед, изнемогао старац, смежурана лица и беле косе и браде као снег. Ноге му клецају од старости, леђа повијена, а руке дрхте. Глас му је треперео, а у очима се светле сузе.

— Децо, — отпоче он, а сузе се скотрљаше низ бледе, смежуране образе и падоше на белу браду мени је тешко и скоро ћу умрети, али ми се чини да је боле не допустити такву срамоту. Мени је стотину година, и живео сам без тога... Па зар сада да ми се на ову седу изнемоглу главу удара жиг ропски...

— Доле с том матором рђом! — дрекну председник.

— Доле с њим! — вичу једни.

— Матора кукавица! — вичу други.

— Место да млађе куражи, а он још плаши народ! — вичу трећи.

— Срам га било од оне седе косе! Наживео се, па га још страх нечега, а ми млађи јуначнији! — вичу четврти.

— Доле с кукавицом! —

— Да се избади напоље!

— Доле с њим!

Раздражена маса младих, јуначких грађана јурну на изнемогла старца, те га у јарости почеше ударати и вући.

Једва га пустише због старости, а иначе би га камењем засули.

Сви се заклеше и заверише да ће сутра осветлати образ свога народног имена и да ће се јуначки држати.

Збор се растури у најбољем реду. При разилажењу се чули гласови:

— Сутра ћемо видети ко смо!

— Видећемо сутра многе хвалише!

— Дошло је време да се покажемо ко вреди, а ко не, а не да се свака рђа размеће јунаштвом!

Вратио сам се натраг у хотел.

— Јеси ли видео ко смо ми? — упита поносно механџија.

— Видео сам — одговорим механично, а осећам како ме снага издала и глава бучи од чудних утисака.

Још тог истог дана сам читао у новинама њиховим уводни чланак ове садржине:

„Грађани, време је да једном престану дани празне хвале и разметања овога или онога од нас; време је да се једном престану ценити празне речи, којима ми изобилујемо истичући своје неке уображене врлине и заслуге; време је, грађани, да се једном и на делу опробамо и да се стварно покажемо ко вреди, а ко не! Али држимо да међу нама неће бити срамних кукавица које ће власт сама морати силом дотеривати на одређено место где ће се жиг ударати. Сваки који у себи осећа и трунку витешке крви наших старих, грабиће се да што пре мирно и с поносом поднесе муке и бол, јер је то бол свети, то је жртва коју отаџбина и опште добро свију нас захтева. Напред, грађани, сутра је дан витешке пробе!...

Мој механџија је тога дана легао да спава одмах после збора да би сутрадан што пре стигао на одређено место. Многи су опет, отишли одмах пред судницу да ухвате што боле место.

Сутрадан отидем и ја пред судницу. Слегло се све из града, и мало и велико, и мушко и женско. Неке мајке понеле и малу децу у наручју да и њих жигошу ропским, односно почасним жигом, како би доцније имали преча права на бола места у државној служби.

Ту је гурање, псовање, — у том помало личе на нас Србе, па ми би мило — отимање ко ће пре доћи до врата: Неки се чак и погушају.

Жигове удара нарочити чиновник у белом, свечаном оделу, и благо укорева народ:

— Полако, забога, доћи ће сваки на ред, нисте ваљда стока да се тако отимате!

Почело жигосање. Неко јавкне, неко само застење, али нико не одржа без икаква гласа док сам ја био.

Нисам могао гледати дуго то мучење, већ одем у механу; кад тамо, неки већ засели, те мезете и пију.

— Пребринусмо и то! — говори један.

— Море, ми и не кукасмо много, али Талб се дере као магарац... — рече други.

— А, ето ти твога Талба, а јуче га хоћете да председава на збору!

— Е, па ко га знао!

Разговарају, а стењу од бола и увијају се, али крију један од другог, јер сваког срамота да се покаже кукавицом.

Клеард се обрука јер је застењао, а истакао се јунаштвом неки Леар, који је тражио да му се два жига ударе и није гласа пустио. Цео град је само о њему говорио с највећим поштовањем.

Неки су утекли, али су били презрени од свију.

После неколико дана шетао је онај са два жига на челу, исправљене главе, достојанствено и охоло, пун славе и поноса, и куд год прође све се живо клања и скида капе пред јунаком својих дана. Трче улицама за њим и жене и деца и луди да виде великана народног. Куд год прође простире се шапат страхопоштовања: „Леар, Леар!... То је он! Оно је тај јунак што није јавкнуо, ни гласа од себе дао док су му два жига ударали!” Новине су писале о њему и обасипаху га највећом хвалом и славом.

И заслужио је љубав народну.

Слушам те хвале на све стране, па се тек и у мени пробуди јуначка крв српска. И наши су стари јунаци, и они су умирали на колу за слободу; и ми имамо јуначку прошлост и Косово. Свега ме обузе народни понос и сујета да осветлам образ свога рода, и јурнем пред судницу, па викнем:

„Шта хвалите вашег Леара?... Ви још нисте ни видели јунаке! Да видите шта је српска, витешка крв! Ударајте десет жигова, а не само два!”

Чиновник у белом оделу принесе мом челу жиг, и ја се тргох... Пробудим се из сна.

Протарем чело у страху и прекрстим се, чудећи се шта све човеку не дође у сну.

„Умало ја не потамнех славу њиховог Леара”, — помислим и окренем се задовољно на другу страну, а би ми помало криво што се цео сан није завршио.

